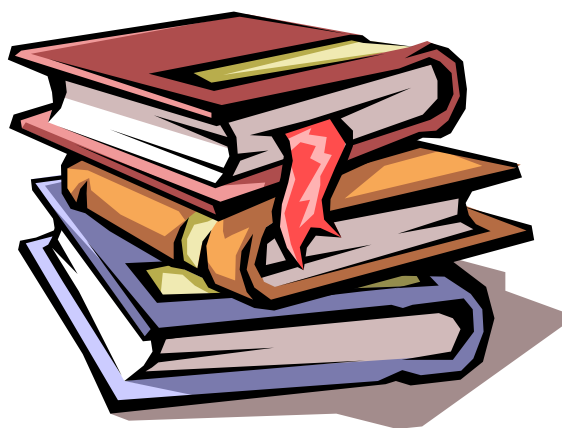

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

KOSTYUM VA MODA TARIXI

fanidan
amaliy mashg'ulotlar uchun
uslubiy ko'rsatma

Namangan-2010

«Kostyum va moda tarixi» fani bo'yicha tuzilgan ushbu amaliy ishlarni bajarish uchun ko'rsatma 5140900-Kasb ta'limi (5810300-Servis) yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarga mo'ljallangan bo'lib, ularga dunyo xalqlari kostyumi tarixi, kiyimning mahalliy, ijtimoiy belgilari, kostyumning tarixiy rivojlanishida davr, tashqi muhit, iqlimning roli, turli xalqlar kostyumi kompozitsiyasi, bichimlari, proportsiyalari, rangi, detallarining shakli va qo'llanilgan materiallar bo'yicha egallashlari kerak bo'lgan bilimlar minimumi berilgan.

Tuzuvchilar:

k.o'qit. M.Otaqo'zieva
O'qit. J.Muxitdinova

Taqrizchilar:

dots.T.Umaraliyev
k.o'q. X.Tojiboyev

1-Mavzu. Misr kostyumi eskizlarini va maket-nusxalarini tayyorlash. (2soat)

Ishdan maqsad: Qadimiy Misr davlati tuzilishi, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, qadimiy Misr kiyimi shakli, ishlatiladigan gazlamalar, rang va naqsh ramzlarini o'rganish.

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, yelim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

1. Peshband "sxenti" - shakli to'rt burchak yoki trapetsiyasimon bo'lib, o'lchamlari har xil edi. Sxenti belga ingichka charm kamar yoki tasma bilan biriktirilardi. Sxenti gavdaning orqasida burmalanardi, oldida esa qator ritmik taxlamalar qilinardi. Sxenti gavdaning orqasida buyurmalanardi, oldida esa qator ritmik taxlamalar qilinardi. Sxentining ustidan yoki tananing ustiga to'rt burchakli peshband keyishgan. Boylar kiyimi zig'ir tolali matodan, qullarniki esa dag'al teridan qilinardi. Faqat fir'avn, vazirlar, kohinlar va boy er egalarining kiyimlari bezatilardi.

2. Fir'avnni saltanat belgisi ilon «urey» va kalxat bilan bezatilgan toj edi. Uning ikkinchi bosh kiyimi "plat" bo'lgan. U trapetsiyasimon shaklli bo'lib, yo'l-yo'l matodan tikilardi, peshonasida esa tor tasma yoki metall chambarak bilan mahkamlanardi. Bo'yinga taqiladigan yumaloq marjon yoqa erdagi turmush manbai — quyosh ramzini ifodalardi. YOqa bir necha qavat elimlangan matodan tayyorlanib, tasvirlar bilan bezatilardi yoki to'rsimon to'qilib, qimmatbaho toshlar bilan bezatilardi.

CHO'pon hassasi va sun'iy oltin soqol ibtidoiy qabilalardan qolgan ramziy belgidir. Soqolni tasma yordamida ko'zoynakga o'xshatib quloqqa mahkamlanardi. Fir'avnni soqolida ham «urey» qilinardi.

Misrliklar sochlarini butunlay olib tashlab, boshlariga o'simlik tolalaridan yoki jundan yasalgan parik kiyishardi. Bu pariklar ham bosh kiyim hisoblanib, boshni issiqdan saqlardi.

Parikning katta-kichikligi va uning shakli shaxsning ijtimoiy holini ifodalardi. Yirik er egalari bir necha kokildan iborat bo'lgan parik kiyishardi, mayda er egalari va qullar esa kichik parik kiyishgan.

Kohinlarning kiyimi qimmatbaho kamar bilan bezatilgan. Ibodat qilish paytida ular qoplon terisini yoki kalxat va boshqa niqoblarni kiyishgan.

3. Ayollar kiyimi - shakli oddiy, ikkita to'rt burchak matodan tikilgan ko'ylak "kalaziris". Kalaziris ko'krakning pastidan boshlanib, tovongacha etardi va bitta yoki ikkita keng tasma yordamida elkada ushlanardi. Bu kiyimni barcha ayollar, hattoki fir'avn oila a'zolari va qullar ham kiyishgan. Ijtimoiy farqi faqat matoda bo'lgan: boylar — yupqa gazmoldan, qullar va dehqonlar esa dag'al matodan kiyganlar.

Bu davrning oxirida kiyimlar shakli o'zgara boshlaydi. Yangi, mukammalroq sxenti paydo bo'ldi. Burmalar va plissirovka bilan bezashga intilish boshlandi. Kiyimlarning rangi qizil, zangori, yashil bo'lgan. Duradgorlik rivoj topishi bilan sariq, jigar rang va feruza ranglar kirdi.

Oyoq kiyimi qamishdan to'qilgan shippaklar edi.

- Topshiriq:** 1. Qadimiy misrliklar kostyumlarini tasvirlash.
2. Qadimiy misrliklar kostyumlarining maket- nusxasini yasash.

Adabiyotlar: [1] 5-16 b.; [4] 8-10 b.; [5] 13-16 b.

Nazorat savollari:

1. Qadimiy Misr xo'jaligining rivojiga nimalar sabab bo'lgan?
2. Misr madaniyatining manbai bo'lib nimalar hisoblangan?
3. Qadimiy Misrda to'quvchilik san'ati qay darajada rivojlangan?
4. Qadimiy podshohlik davrida misrliklar kostyumi qanday bo'lgan?
5. O'rta podshohlik davrida misrliklar kostyumi qanday bo'lgan?
6. YAngi podshohlik davrida misrliklar kostyumi qanday bo'lgan?
7. Qadimiy misrliklarning oyoq kiyimlari va taqinchoqlari qanday bo'lgan?

2-AMALIY MASHG'ULOT

Mavzu: YUnon drapirovka usullari bilan tanishish.

Isdan maqsad: Qamgi Yunon kosryumi tarixi, shu davrda qo'llanilgan gazlamalar turlari, ranglar va naqshlar ramzlari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

YUnon kostyumi. YUnon ayollarining kiyimlari erkaklarnikiga nisbatan xilma-xil bo'lgan. Asosiy kiyimi hisoblangan xiton va gimatiydan tashqari boshqalari ham bor edi.

Xitonning bir necha turi bo'lgan: qaytarmali (yoqasimon) *xiton "diplodiy"*, keng "ionik" yoki tor "darik" xitonlar. Diplodiy odamning bo'yidan 60-70 sm uzunroq to'g'ri to'rtburchakli matodan qilinib, yon tomonlari tikilmasdi. Tepa tomoni esa qaytarilardi va elkasi to'g'nagich "*fibula*" bilan mahkamlanib, drapirovkalanardi. Xitonning qaytarmasi boshqa rangli mato bilan yoki kashta bilan bezatilib, diplodiyning erkin faldalari va drapirovkalari bilan uyg'unlashgan.

Eng oddiy xiton — darik xitoni edi. U bo'y baravar bir parcha matodan qilinib, elkasi fibulalar bilan mahkamlanardi, yon tomoni esa ochiq bo'lib, tikilmasdan qolardi. Ba'zan u ikkita parcha matodan, orqa bo'lagi uzunroq, qilinib, boshga yopinchoq sifatida tashlanardi.

Spartan qizlari o'ng tomoni tikilmagan va elkasi biriktirilmagan xiton "*peplos*"ni kiyishgan. Odatda, Afina peplosda tasvirlanardi. Ayollarning eng murakkab, ser drapirovkalangan go'zal kiyimi — ionik xiton bo'lgan. U ikki parcha keng, uzun, yumshoq matodan qilinib, elkasi ko'pgina fibulalar bilan mahkamlanib, ser drapirovkalarni hosil etardi.

Xitonlar belidan, ko'kraging pastidan yoki bo'ksasidan belbog' bilan bog'lanardi, ortiqcha uzunligi belbog'ning ustidan tushirib qo'yilib, "*klopos*"ni hosil etardi. Ba'zan xitonlar ikki joyidan bog'lanardi, ayniqsa, ionik xitonlar turli usulda bog'lanar edi.

Ayollarning ustki kiyimi xilma-xil drapirovkalangan gimatiy edi. Ayollar gimatiyi erkaklarnikiga nisbatan kichikroq, ammo ko'rinishi go'zalroq edi.

Ayollarga ko'chaga xiton va gimatiysiz chiqish taqiqlangandi, erkaklar esa gimatiyni xitonsiz kiyishardi.

Hunarmand va savdogar tabaqaga mansub ayollar jun yoki zig'ir matodan sipo xiton va gimatiy kiyishgan, ko'chaga chiqqanlarida gimatiy bilan boshlarini ham yopishgan.

Qullar, odatda, o'z milliy kiyimini kiyishardi.

YUnon ayollari husniga go'zal soch turmaklari (pricheskalar) yanada husn qo'shardi. Sochlari uzun bo'lib, Gomerining "tillajingalak" sochlari eng chiroyli hisoblanardi. Sochni orqaga turmaklash usuli "korimbos" klassik usul, deb hisoblanardi. Ayollar ko'pincha sochini tasmalar va to'rlar bilan bezatishardi.

Ayollarda bosh kiyim asosan bo'lmagan, ular namgarchilikda gimatiyni boshga tashlab yurishgan yoki dumaloq poxoldan qilingan shlyapa "foliya" ni kiyishgan.

Ayollarda kiyimga qo'shimcha soyabon va bargsimon elpig'ich bo'lgan.

Oyoq kiyimlari turli shaklli shippaklar edi. Ular yorqin rangli charmdan qilinib, oltin va kumush bilan bezatilardi.

- Topshiriq:**
1. Qadimiy yunonlar kostyumlarini tasvirlash.
 2. Qadimiy yunonlar kostyumlarining maket-nusxasini yasash.

Nazorat savollari:

1. Yunonlar kostyumining shakllari va ularga ishlatiladigan gazlamalar qanday bo'lgan?
2. Gazlamalar qanday bezatilgan?
3. Erkaklar kiyimlari nimalardan iborat edi?
4. Ayollar kiyimlari nimalardan iborat edi?
5. Qadimiy Yunonistonda zargarlik san'ati qay darajada rivojlangan?
6. Yunon ayollarining kosmetikasi nimalardan iborat edi?

3-AMALIY MASHG'ULOT

Mavzu: Rim drapirovka usullari bilan tanishish.

Rim kostyumlari eskizlarini va maket nusxalarini tayyorlash. (2soat)

Ishdan maqsad: Qadimgi Rim tarixi, ijtimoiy rivojlanishi, kiyimlarini o'ziga hosligi, drapirovkalari usullari bilan tanishish.

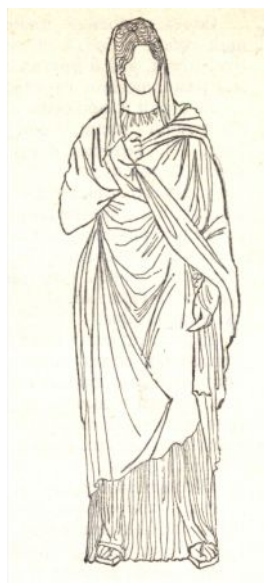
Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Rim kostyumi. Rimliklar kostyumining asosi ichki kiyim «*tunika*» va ustki kiyim «*toga*»

bo'lgan. Ularning ko'rinishi yunonlar kiyimiga o'xshash edi, ammo bichimi va mohiyati bilan farqlanardi. Tunika – to'g'ri shaklli, engli, bichilgan ichki kiyim bo'lgan. Uning asosiy turlari «*kolombium*», «*talaris*» va «*dalmatika*» bo'lgan. **Kolombium**»-uzunligi boldirgacha bo'lgan, keng emas, kalta engli tunika. «*Talaris*» - boylarning uzun engli tunikasi. «*Dalmatika*»-uzunroq, keng engli, yoyilib turganda xoch (krest)ga o'xshagan kiyim. SHuning uchun dalmatikani nasroniylar kiyishgan. G'olib sarkardalar kiyishgan qirmizi rangli tunika eng bashang kiyim edi. Uni palmettalar bilan kashtalangan qirmizi matodan tikishardi. Senatorning tunikasi vertikal qizil chiziq bilan bezatilardi va u shu bilan farqlanardi. Salqin paytlarda rimliklar baravariga bir necha tunika kiyishardi. Misol uchun, imperator Avgust birdaniga to'rtta tunika kiygandi. Tunikada, u ichki kiyim bo'lgani uchun, ko'chada yurish mumkin emas edi.

Rimning ramziy ustki kiyimi «*toga*» bo'lgan. Uni faqat erkin rim fuqorolari kiyishi mumkin edi. CHet elliklar va qullarga togani kiyish man etilgandi. Toga katta to'g'ri to'rtburchak (6x 1.8m) yoki ellipssimon jun mato parchasidan qilinardi. Toganing murakkab drapirovkalarini xosil qilish juda qiyin edi, shuning uchun bu ishni qullar bajarardi. Qirmizi rang saltanat ramzi bo'lgan. Qirmizi rangli togani faqat imperator kiyishi mumkin edi. Qirmizi chiziqli «*toga preteksta*»ni magistrat, tsenzor, pretor, kvestor va kohinlar kiyishi mumkin edi. Saqlanib qolgan qadimiy odatga binoan, toga protekstani 17 yoshgacha bo'lgan o'g'il bolalar kiyishardi. 17 yoshga to'lgan kundan boshlab ular oq togani kiyar edilar, bu balog'atga etganlik ramzi edi. Togadan tashqari «*latserna*» tantanali plashch, deb xisoblanardi. Latsernaning uzunligi tizzagacha bo'lib, unga qo'llangan matolar juda qimmatbaho, ya'ni tilla va kumush bilan to'qilgan edi. Odatda, uni orqaga tashlab, ikki elkani yopishar va ikki uchini bo'ynining oldida maxsus to'qa «*fibula*» bilan biriktirib ko'yishardi. Keyinchalik latserna o'zgara boshladi va oddiy matodan qilingan oq toganing ustidan kiyadigan plashch bo'lib qoldi.

Rim imperatori va yuqori lavozimli shaxslar, odatda, «*poludamentum*» - o'rtacha hajmli, uzunligi tizzadan sal pastroqplashch kiyishgan. Poludamentumni orqa va chap elkaga tashlab, o'ng elkada fibula bilan qistirib qo'yishgan. Ba'zan, uni sharsimon taxlab, chap elkaga tashlar edilar va uni bir necha marotaba chap qo'lga o'rashardi. Jangchilar katta bo'lmagan jun mato parchasidan qilinganplashch «*sagum*»ni kiyishardi. Kambag'allar va qishloqliklar dag'al jundanplashch «*penula*»ni kiyishardi. Uning shakli yarim doira yoki doira edi, bosh uchun kesim qilib, kapyushon tikib qo'yar edilar. Biroq, ko'pincha qimmatbaho matodan qilingan penulani rimlik oliftalar ham kiyishgan. Rimliklar ishton kiyishmagan. Biroq shimolda ular bu kiyim turini ko'chmanchi qabilalardan olishgan. 3-asrdan boshlab ko'p rimliklarning garderobiga ishton kirgan edi, ayniqsa xarbiylarda. Erkin rimliklarning oyoq kiyimi shippak va nim etik bo'lgan. Ular toga bilan kiyishi shart edi. SHippaklar tasma yordamida oyoqqa maxkamlanardi. Ular rangbarang charmdan tayyorlanar, kumush va oltin to'qalar bilan bezatilardi. Kambag'allar va qullar oddiy yog'ochdan tayyorlangan boshmoqni kiyishgan.

Rimliklarning pricheskalari har xil edi. Sochlari jingalak yoki silliq bo'lgan Odatda, ular soqollarini qirib tashlar edilar, ammo kichkina jingalak qilingan soqol ham qo'yishgan. Kostyumga qo'shimcha bezaklar: uzuklar, to'qalar, yumaloq «*bulla*»lar va gullar, yaproqdan gulchambarlar taqishgan, harbiy sarkardalar oltindan yasalgan gulchambarlar bilan yasanishgan.

Topshiriq: 1. Qadimiy yunonlar va rimliklar kostyumlarini tasvirlash.
2. Qadimiy yunonlar va rimliklar kostyumlarining maket- nususini yasash.

Adabiyotlar: [1] 16-33 b.; [3] 18-25 b.; [4] 17-19 b; [7] 38-39 b.

Nazorat savollari:

7. Rim kostyumining shakllari va ularga ishlatiladigan gazlamalar qanday bo'lgan?
8. Gazlamalar qanday bezatilgan?
9. Erkaklar kiyimlari nimalardan iborat edi?
10. Ayollar kiyimlari nimalardan iborat edi?
11. Rim ayollarining kosmetikasi nimalardan iborat edi?
12. Rim jamiyatida sinfiy tabaqalanish kostyumda qanday ifodalangan?
13. Qadimiy rimliklarning estetik ideali qanday edi?
14. Erkaklar kostyumlari qanday bo'lgan?
15. Ayollar kostyumlari qanday bo'lgan?
16. Gazlamalar va ularning ranglari qanday bo'lgan?
17. Qadimiy rimliklarning soch turmaklari qanday edi?
18. Qadimiy rimliklarning taqinchoqlari va pardoz vositalari nimalardan iborat edi?

4-Amaliy ish (2 soat)

Mavzu: OLD OSIYo KOSTYuMI

Isdan maqad: Babil – Ossuriya madaniyati tarixi, kostyumlarining o'ziga hoslligi, uni rivojlanishiiga ta'sir etuvchi omillarini o'rganish.

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism

Babil – Ossuriya madaniyati yodgorliklari — yozuv va san'at asarlari — xalqning urf-odatlar va turmush tarzi to'g'risida mahlumot beradi.

U kuchli, katta byurokrat apparatli mamlakat bo'lgan. Uning yaxshi o'rgatilgan, zamonaviy harbiy texnika bilan qurollangan lashkarlari bor edi. Ular savdo-sotiq, chorvadorlik va qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanganlar. Tarixi, asosan, bosqinchilik yurishlari bilan nishonlangan harbiy mamlakat odamlarining kahri qattiq va muomalasi qo'pol bo'lgan. San'at asarlari ossuriya-bobilliklarning tashqi ko'rinishini saqlab qoldi. Ular shartli usulda tasvirlangan. Gavdani, kiyimni va sochini tasvirlaganda ular naqqoshlik usuliga rioya qilgan edilar. San'at asarlari, asosan, podshohlarning ovga, urushga yurishlariga, shaharlar va qalhalarni qamal qilishiga, taslim bo'lgan xalqlar hadyalarini olishlariga bag'ishlangandi. Ossurliklarning tashqi ko'rinishi misrliklardan keskin farqlanardi. Ular baqaloq, baquvvat, boshlari katta, yuzlari yapaloq, sersoqol va sochlarini juda hafsala bilan taraydigan xalq edi.

Ularning kiyimlari sharq uchun tipik bo'lib, kiyim bichimlari sharqiy kiyimlarning barcha turlariga asos bo'lgandi.

Erkaklar kostyumi. Ossuriya—bobilliklarning barcha sinf va guruhlarining kiyimi yaxlit bichilgan kalta yengli ko'ylak «**kandi**» edi. Harbiy aristokratik aslzodalar va, ayniqsa, podshohlar kiyimi hashamdor edi. Odamlarning ijtimoiy holi kiyimda yaqqol ifodalanardi. Uzun kandini fakat podshoh, kohin, podshohga yaqinlar va yirik amaldorlar kiyishi mumkin edi. Boshqa aholi bo'ksasida belbog' bog'langan kalta ko'ylak kiyishardi. Kiyimning bahosi va barobar kiyilgan kiyim soni qathiy belgilangandi. Bir kiyimdan ortiq faqat podshoh kiyishi mumkin edi. Boy bezatilgan kandan tashqari podshoh plashch konas" (podshoh ramzi) kiyardi. Kandi va konas geometrik naqshli kashta bilan bezatilardi. Unga o'yma naqshli oltin plastinani kiritishardi. Konas va kandini chegarasiga tikilgan popuk maxsus ingichka tolali jundan qilinardi va to'q-qizil (qirmizi) rangga bo'yalardi. Shohning kandisi yuqori sifatli oq jun matodan qilinardi, plashch konas esa qirmizi rangga bo'yalardi. Oltin plastinkalar va kashtalar yordamida shoh kostyumi yorqin taassurot qoldirardi. Tarixning barcha davrlarida shohning saltanat ramzi — bosh kiyimi tiara "**kidaris**" bo'lgan. U namatdan qilingan tepasi tor, metall plastinka bilan bezatilgan qalpoq, sir va qimmatbaho tosh bilan bezatilgan oltin toj — bog'ich "fanons" edi. Fanonsning uchi popukli bo'lib ensadan bog'lanib, orqaga tushardi. Shohning ko'lida tirsagidan yuqori spiral bilaguzuklar, bilagida esa Ossur xudosi tasvirlangan bilaguzuk taqilardi. Kamon tortib turgan qanotli xudo Ossur tasviri — quyosh ramzi — doirada tasvirlangandi.

Shohlarning oyoq kiyimi — shippaklar — kiyimiga nisbatan oddiyroq edi.

Podshohga yaqinlarning xizmatkorlardan farq qiladigan belgisi — kandini bezatadigan popuk uzunligi va eni edi. Popukning eni qanchalik kengroq bo'lsa va kiyimda uning mikdori ko'proq bo'lsa, tabaqa oliy hisoblanardi. Popukning bir bo'lagini kiyimga tikmasdan tanani aylantirib, turli usulda o'rashardi. Oltin peshona bog'ich ham aslzodalarning farq belgisi bo'lgan. U popukli uzun tasma bilan yakunlanardi. **Ayollar kostyumi.** Yozuv yodgorliklarning mahlumoti bo'yicha, Ossuriya-Bobilda ayollarning ahvoli juda og'ir bo'lgan. Ular umuman huquqsiz bo'lib, umrbod otasiga, eriga, o'g'liga yoki erkak qarindoshlariga qaram bo'lgan. Shuning uchun, san'atda ayollarning tasviri deyarli bo'lmagan. Tasviriy yodgorliklarning birida shoh Ashurbanipalning xotini bilan shiyponchada, ziyofatda o'tirgani tasvirlangan. Tasvirda shohning

xotini va uning xizmatkorlari uzun ko'ylak va ustidan yopinchoq kiyishgan, ularning bichimi va shakli erkaklar kiyimidan farqlanmasdi. Ular ham ser va boy naqshlangandi.

Kiyimlarda qo'llangan asosiy mato — jun gazmol bo'lgan. Ossuriya—Bobilda matolar juda qimmat turgan. Mashhur kashtachilar — sidon cho'rilar — matoni kashtalardi. Matoni bo'yash kasbi juda rivojlangandi. Ularning qizil, zangori, sariq, ko'k va jigar ranglari aynimasdi; qirmizi rang bo'yoqni tayyorlash va gazmolni unga bo'yash usullari sir saqlanardi.

Aslzodalarning kiyimi qimmatbaho metallardan yasalgan taqinchoqlar bilan bezatilardi. Turli mahnoli ramzni ifodalaydigan ziraklar, bilaguzuklar, uzuklar og'ir va oddiy shaklli bo'lsa ham, chiroyli, naqshli qilinardi. Ularda qadimiylar uchun muqaddas timsol tasviriga aylangan koinot elementlari — quyosh, oy, yulduzlar — tasvirlangandi.

Saqlanib kolgan san'at yodgorliklariga binoan, Ossuriya—Bobilda kiyilgan kiyimlar asrlar davomida kam o'zgargan va sharq xalqlari kiyimining asosi bo'lgan.

- Topshiriq:**
1. Bobil-ossuriyoliklar kostyumlarini tasvirlash.
 2. Bobil-ossuriyoliklar kostyumlarining maket-nusxasini yasash.

Adabiyotlar: [1] 183-191 b.; [2] 7-9 b.; [4] 11-12 b; [5] 16-18 b.

Nazorat savollari

1. Bobil-Ossuriyada davr va badiiy uslub qanday bo'lgan?
2. Bobil-Ossuriyada erkaklar kostyumi qanday bo'lgan?
3. Ayollar kostyumi qanday bo'lgan?
4. Kostyumning ijtimoiy belgilari nimalardan iborat edi?
5. Kiyimda asosan qanday matolar qo'llanilgan?

5-Amaliy ish (2 soat)

Mavzu: FORS KOSTYUMI

Isdan maqad: Qadimgi Fors davlati madaniyati tarixi, kostyumlarining o'ziga hoslligi, uni rivojlanishiiga ta'sir etuvchi omillarini o'rganish.

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism

Qadimiy Erondagi qabilalar alohida yashashar va boshqa mamlakatlarga nisbatan jahon tarixi doirasiga kechroq kirgandi. Faqat miloddan avvalgi VI asr o'rtasida Qadimiy Fors kuchli, harbiy texnika bilan kurollangan armiyaga ega yirik quldor mamlakatga aylandi. Ammo uzoqqa cho'zilgan yunon-fors urushlaridan keyin miloddan avvalgi V asrda u barcha yutuqlaridan ayrilib, Osiyo viloyatiga aylangandi.

Qadimiy Fors madaniyati va, ayniqsa, tasviriy san'ati bosib olgan xalqlar madaniyatlari ta'sirida yaratilgandi. Perespolg' va Suzadagi saroylar eng yirik san'at yodgorliklari edi. Ularning rangli devoriy tas-virlari forsliklarning tashqi ko'rinishi va kiyimi to'g'risida mahlumot beradi.

Erkaklar kostyumi. Asosiy aholining kiyimi eron avlodlari — tog'li cho'pon qabilalari — turmush tarzini aks ettiradi. Ularning kiyimi kalta, gavgaga yopishib turgan "*kaftan*" (fors. yelka kiyimi), charm *ishton* "*anaksarides*" va uchli cho'qqili charm qalpokdan iborat edi. Yunon tarixchisi Gerodot davrida (miloddan avvalgi V asr) bu kiyimlar dag'al jun matodan qilinardi, bosh kiyimi esa frigiya qalpog'iga o'xshash zdi. Shunday kiyimlar iqlim va chorvadorlarning turmush sharoitiga juda mos edn.

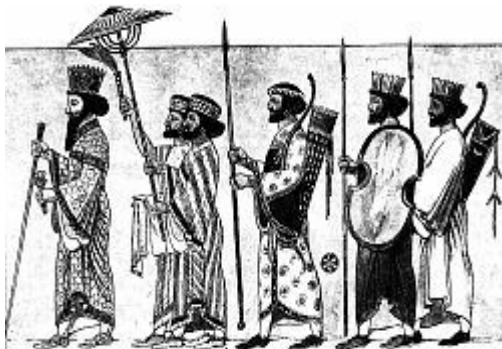

Fors lashkarlari va aslzodalari kiyimi boshqacha bo'lgan. Tasvirlarga binoan, ular kuchli, jismoniy yaxshi tuzilgan, qorachadan kelgan, qora sochli, kelishgan yuzli odamlar edi. Ular erkin, uzun, keng yengli kaftanni kiyishardi. Kaftan keng belbog' bilan bog'lanardi.

Bosh kiyimlari har xil bo'lib, shaxsning ijtimoiy holini ko'rsatardi. Oyoq kiyimlari charmli boshmoqlar bo'lgan.

Sinfy farqlar qadimiy forsliklar kiyimida ossuriya-bobilliklarnikiga o'xshagandi. Oltin bilan kashtalangan bosh kiyimlar, oltin zanjirlar, kashtalangan boshmoqlar va boshqalar ijtimoiy ramzlar bo'lgandi.

Shohning kiyimi eng qimmatbaho bo'lgan. U keng qirmizi kaftan, qizil anaksarides va qalin taglikli boy bezatilgan boshmokdan iborat edi. Ustki kiyimi plashch "*kandis*" edi. Unda shoh ramzi — kalxat va burgut — kashtalangandi. Bosh kiyimi "*mitra*" ham shoh ramzi bo'lgan. U tepaga kengaygan trapesiya shaklli bo'lib, qimmatbaho toshlar va oltin bilan bezatilgandi.

Forslar kiyimda zig'ir, jun va shoyi matolarni qo'llashgan.

Forslarning bezaklari oltin, kumush va qimmatbaho toshli bilaguzuklar, ziraklar va marjonlar edi.

Ayollar kostyumi erkaklarnikiga nisbatan uzunroq bo'lib, yupqaroq matolardan qilinardi. Kiyim deyarli gavgaga yopishib turardi. Old qismining ko'ragida ke-sim qilinib, tasmalar yordamida bog'lanadigan taqilma hosil qilingandi. Oliy zot ayollari, erkaklar singari, ustma-ust bir necha kiyim kiyishgan.

Forslarni arablar bosib olganidan so'ng fors kiyimida bir necha o'zgarishlar ro'y bergandi.

Erkaklar orasida qadimiy arab ko'ylaklari, salla, kaftanlar va plashchlar keng tarqalgandi. Arab va turk kostyumlarining fors kostyumi bilan qo'shilganligi natijasida yangi kostyum vujudga kelgandi. Uzun, keng, beli bog'langan xalat va kesik konussimon shaklli bosh kiyim endi forslarning kiyimi bo'lib qoldi. Kiyimlarning yenglari yergacha osilgan uzun yoki kesimli edi. Kalta yenglarning orqa qismi juda uzun (ergacha) qilinib, keng bo'lardi.

XV asr oxirida tasviriy san'at yodgorliklarida fors kostyumi tasvirlangan edi. Bu davrda forslar bir necha keng ishton va oldi tugmalanadigan keng belbog' bilan bog'langan uzun kaftan kiyishardi. Boshga rangli bosh kiyimlarni (ko'pincha duxobadan) yoki salla kiyishardi. Ayollar kostyumi oq ip matoli ko'ylakdan, keng, rangli shalvar, uzun yengli ichki kaftandan, uchi qayrilgan uchli tuflidan, belbog'-sharfdan, vualg' va qalpoqchadan iborat edi. Ko'chaga chiqqanda fors ayoli kiyimining ustidan yopinchoq va plashch kiyardi.

Fors oyoq kiyimi shnurovkali tufisimon edi. Ular charm yoki mato bo'lagidan qilinib, oyog'iga yopishib turardi va do'ngsamda tasma yordamida bog'lanardi. Ochiq oyoq kiyimi dag'al charmdan qilingan shippaklar edi. Etiklar anhanaviy poyafzal bo'lgan. Keyinroq rangli oyoq kiyimlar keng tarqalgan edi. Saroyda eng qadrlangan oyoq kiyimlar qizil va sariq rangli bo'lgan, aslzodalarda qirmizi rang eng qadrli edi.

Keyingi davrlarda tovonsiz tufli — "*kavsh*" — ayollar orasida keng tarqaldi. Kavshlar odatda qora, qizil va ko'pincha, yashil ranglarga bo'yalgan saxtiyon terisidan qilinardi. Patagining chetlari yashil rangli charm bilan tikilardi, tagligiga poshnaning joyiga naqshli temir nag'al qoqilardi.

Forsliklarning milliy kiyimi ishton – anaksarides va tor kaftan ossurliklarning kandisidan keyin birinchi tikilgan kiyim edi va keyingi davrlarning sharq kostyumiga asos bo'lgandi.

- Topshiriq:**
1. Qadimgi Fors kostyumlarini tasvirlash.
 2. Qadimgi Fors kostyumlarining maket-nusxasini yasash.

Adabiyotlar: [1] 191-198 b. [5] 16-18 b.

Nazorat savollari

1. Qadimgi fors madaniyati qay darajada rivojlangan?
2. Erkaklar kostyumi qanday bo'lgan?
3. Ayollar kostyumi qanday bo'lgan?
4. Kostyumda qanday matolar qo'llanilgan?
5. Fors kiyimining asosiy shakllari va turlari qanday bo'lgan?

6-AMALIY ISH

Mavzu: Arab va Turk kostyumlari eskizlarini ishlash va maket-nusxalarini tayyorlash.

Isdan maqad: Qadimgi Arab va Turk davlatlarini madaniyati tarixi, kostyumlarining o'ziga hoslligi, uni rivojlanishiiga ta'sir etuvchi omillarini o'rganish.

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism

O'rta asrlar davrida tolaviy tarkibi, ranglari va naqshlari jihatidan turli tuman bo'lgan mato ishlab chiqarish yuqori darajada rivojlangan. YUqori sifatli shoyi, jun va paxta tolali matolar keng qo'llanilgan. Arab hunarmandlari qadimiy badiiy san'at an'alarini saqlagan holda o'zlariga xos, betakror matolari bilan mashhur bo'lganlar. Dastlabki davrlarda ular matolarni fantastik naqshlar, qushlar va hayvonlarning tasvirlari bilan bezaganlar. Lekin din tomonidan tirik mavjudotlarning tasvirlarini chizish man etilishi natijasida naqshlar nozik geometrik yoki o'simliklar ko'rinishida ishlanadigan bo'ldi, gazlamalar ko'pincha orasiga xalifalarni ulug'lovchi arab yozuvlari qo'shilgan yo'l-yo'l naqshlar bilan gullangan. Matolarni gullashda gobelen, kashta va bosma kabi murakkab usullar qo'llanilgan. Sidirg'a gazlamalar kamalak ranglari kabi tovlanuvchi turli ranglar: qizil, sarg'ish tilla rang, moviy rang, yashil, ko'k, qora va oq ranglarga bo'yalgan.

Erkaklar kostyumi. Qadimda sahroda yashovchi badaviylar engsiz yoki engli, keng va uzun (to'pig'i yoki tovoniga qadar), ikki bo'lak gazlamadan iborat, elka qismi tikilgan va yon qismlari ochiq bo'lgan ko'ylak kiyishgan. Ko'ylakning bel qismi kamar, yoki rangli belbog' bilan bog'langan. Ustki kiyimlari – plashch – «**abbos**» hisoblangan. U ko'k-sariq, yoki qora-sariq yo'l-yo'lli dag'al jun matodan tikilgan. Bichimiga ko'ra abbos bosh va qo'llar uchun o'yiqlar qilingan va o'rtasidan uzunasiga kesimli ochiq tomoni pastga qaratilgan qop ko'rinishida bo'lgan. Kostyumni boshga tarang qilib o'raladigan ro'mol va yog'och yoki charm tagli sandal to'ldirgan.

Arabiston sahrolarining quruq va jazirama iqlimi juda qadimdanoq ham erkaklar, ham ayollar kiyimlarini yopinchiq kabi shakllanishiga sabab bo'lgan. Bichimi jihatidan yopinchiqlar ko'pincha chetlariga popuk tikilgan to'g'ri to'rt burchak shaklli mato bo'lagidan iborat bo'lib, aksariyat oq yoki havo rangda bo'lgan. YOpinchiqni tasma bilan peshonasiga biriktirib, orqaga tashlab qo'yilgan, u elka va belni, zarur bo'lganda esa butun tanani yopib turgan. XII-IX asrlardagi bosqinchilik urushlari davrida arablar bosib olgan viloyatlar kiyimlaridan u yoki bu shakllarni o'z kiyimlariga kiritib borishlari natijasida, ularning milliy liboslari turlari ko'payib, boyib bordi. Oxir-oqibatda faqat osiyoliklardan o'zlashtirilgan ishtongina arablar libosining hamma uchun yagona elementi sifatida saqlanib qolgan.

Osiyo va Misrda arablar ishton, oq rangli paxta, zig'ir yoki shoyi matodan tikilgan, uzun va keng engli ko'ylak, xuddi shunday engli naqshinkor kaftan, olachipor qiyiqcha va ochiq oldi bir-birining ustiga o'tkazib kiyiladigan ustki chopon kiyishgan va ustidan belbog' boylab yurishgan. Ko'pincha kostyum kesik konus shaklidagi bosh kiyim yoki salla bilan to'ldirilgan. Oyoqlariga 2-3 juft qizil, sariq va boshqa rangdagi saxtiyon teridan tayyorlangan uchi uchli va tepaga qayrilgan boshmoqlar kiyganlar. Zargarlik buyumlaridan: uzuklar, quloq va burunga taqiladigan halqalar, qo'l va oyoqlarga kiyiladigan bilaguzuklar keng tarqalgan, qurol-yarog'lar qimmatbaho toshlar va o'ymakor naqshlar bilan bezatilgan.

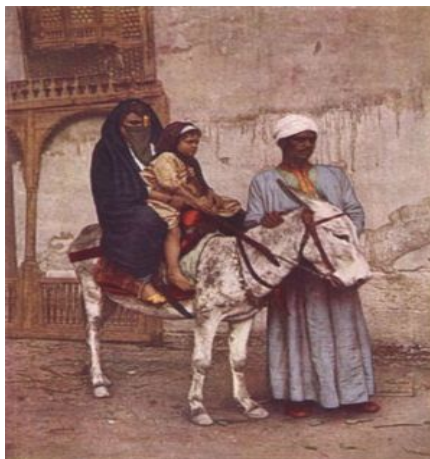
Ayolar kostyumi. Ayolar kiyimiga assortimenti uzun va keng ko'ylaklar, yopinchiqlar, ro'mollar va choponlar, sharf-belbog'lar va turli xil zeb-ziynatlardan iborat bo'lgan.

Arab ayollari kostyumi chiroyli va rang-barang bo'lgan: oq yoki boshqa xil rangdagi yupqa ipak yoki paxta gazlamadan tikilgan, tovongacha tushib turadigan shalvarlar, uzunligi tizzagacha bo'lgan ko'ylak, ustidan ko'krak va bel qismlarida yopishib turadigan oldi ochiq kaftan, belga bog'lanadigan sharfsimon belbog', va erkaklarnikiga o'xshab ketadigan chopondan iborat edi. Ayollar yopinchiqlari juda chiroyli edi: ular oq, pushti va qora ranglarda bo'lib, yaltiroq bezaklar va zarhal kashtalar bilan bezalgan. Sochlari o'rilib, shoyi lentalar bilan aylantirib o'ralgan.

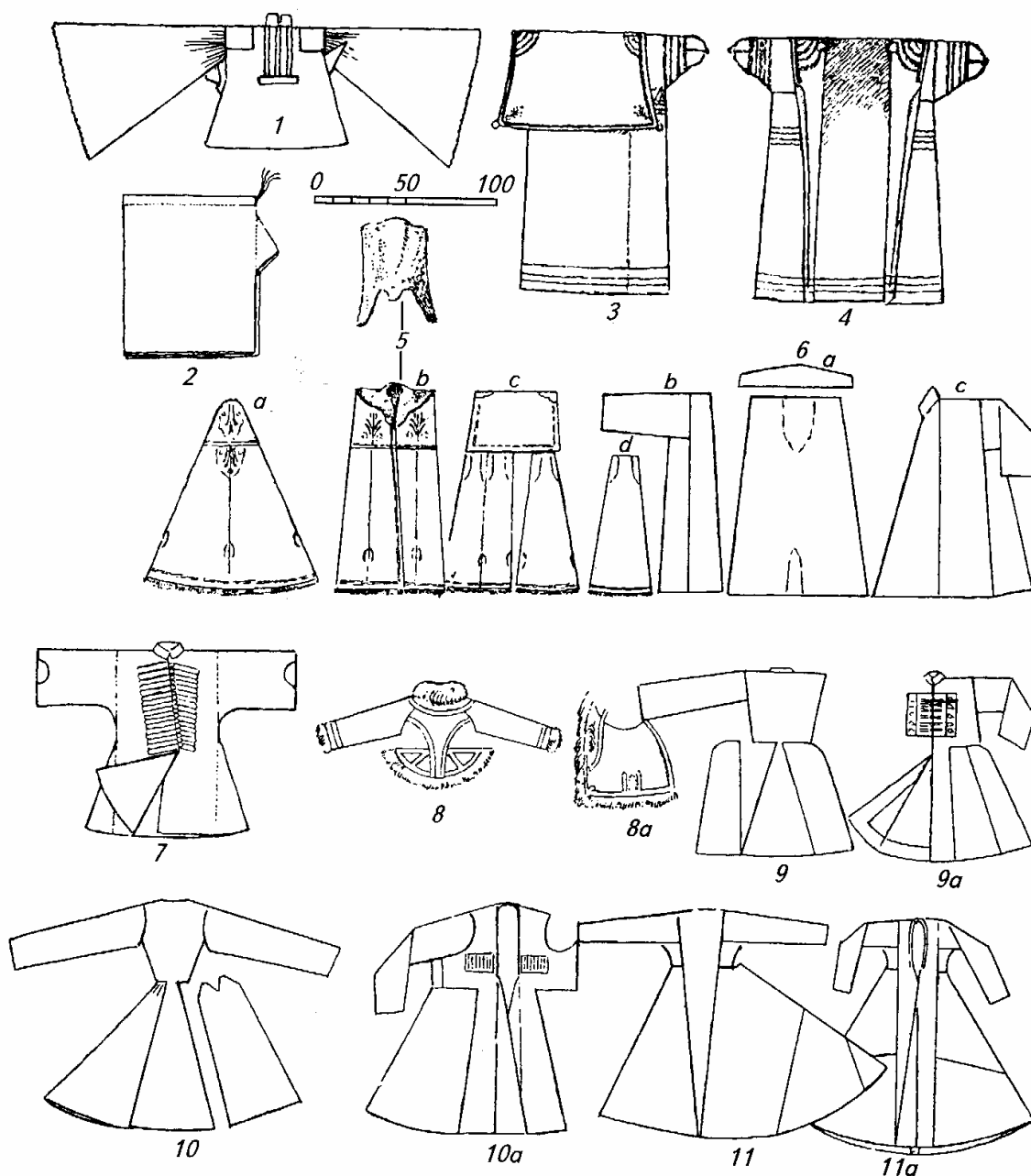
Zamonaviy arab ayollari kostyumi ko'p jihatdan tarixiy kostyumlar shaklini saqlab qolgan. Bunga Suriya ayollari kostyumlari namuna bo'la oladi.

Druz ayollar ko'ylaklari keng, uzun, taxlamali yubkalar va ko'krak qismi tor bo'lgan koftasimon kiyimdan iborat bo'lgan. oldilariga etagi kashtalangan oq yoki rangdor peshbandlar kiyishgan. Konussimon shakldagi, tilla va kumush rangli iplar bilan kashtalangan shoyi bosh kiyimlar kiyishgan. Bosh kiyimi ustidan yuzlarining pastki qismini yopib turadigan, oq yoki rangli ro'mollar o'rashgan.

Xama viloyati ayollarining ko'ylaklari qizil, sariq, qo'ng'ir rangli guldor matolardan tikilgan. YUbkalari keng bo'lib, ot va eshlarda yurishlariga moslashtirilgan. Bellarini keng belbog' bilan maxkam bog'lab yurishgan, bu belbog'lar sumka, cho'ntak yoki hamyon vazifasini ham bajargan, boshlarida an'anaviy yopinchiq bo'lgan.

Xauran ayollari kiyimlari ham iqlim sharoitlariga mos ravishda an'anaviy tusda bo'lgan: qora yoki ko'k rangdagi keng va uzun kuylak, sallasimon bosh kiyimlari ostidan elka va ko'kraklarini yopib turadigan uzun yopinchiqlari tushib turgan, bu yopinchiqlar ularni dala ishlarini bajarish paytida chang va quyoshdan himoya qilib turgan. Bo'yinlariga qadimiy tangalardan yasalgan uzun taqinchoqlar, bilaklarida kumush yoki tilla bilaguzuk, chap oyoqlarida ikkita qo'ng'iroqchali bilaguzuk, boshlariga peshona qismigacha tushib turadigan, mis tangalar bilan bezatilgan taqinchoqlar taqishgan.

Qadimgi Turk kostyumlari bichimi

- Topshiriq:**
1. Qadimgi Arab va Turk kostyumlarini tasvirlash.
 2. Qadimgi Arab va Turk kostyumlarining maket-nusxasini yasash.

Nazorat savollari

1. Arab xalifaligi davri qanday xususiyatlari bilan xarakterlanadi?
2. Arab xalifaligi davrida madaniyat va san'at qay darajada rivojlangan?
3. Arablarning tashqi ko'rinishlari tarixiy manbalarda qanday tasvirlangan?
4. Arablarning liboslari uchun ishlatilgan matolar qanday bo'lgan?
5. Erkaklar kiyimlari qanday bo'lgan?
6. Arablarning bosqinchilik urushlari ularning kostyumiga qanday ta'sir ko'rsatgan?
7. Arab ayollarining kiyimlari qanday bo'lgan?

7-AMALIY MASHG'ULOT

Mavzu: Xitoy kostyumlari eskizlarini va maket-nusxalarini tayyorlash. (8 soat)

Isdan maqad: Qadimgi Xitoy davlati madaniyati tarixi, kostyumlarining o'ziga hoslligi, uni rivojlanishiiga ta'sir etuvchi omillarini, Xitoy kostyumining bichimlari, ijtimoiy belgilarini o'rganish

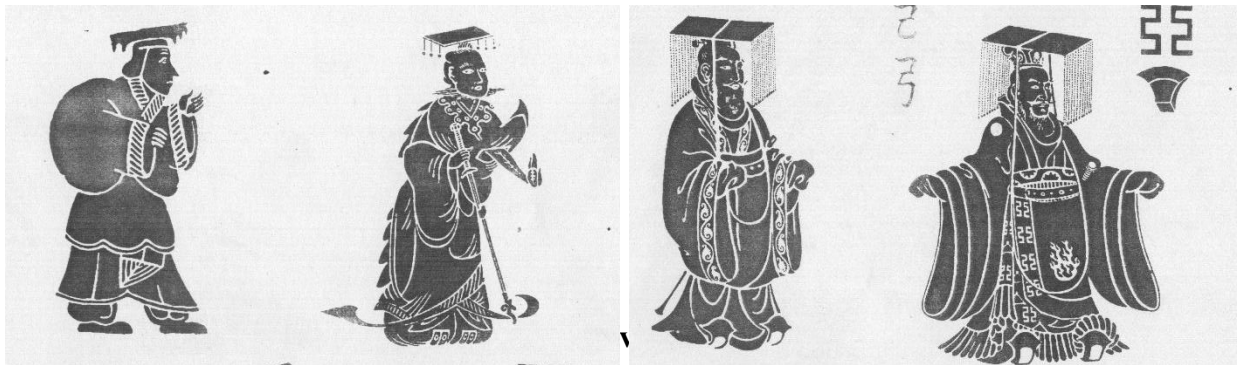
Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Qadimiy Xitoy kostyumi oddiy shaklining paydo bo'lishiga odamlarning xo'jalik ishlari, xom ashyo imkoniyatlari va iqlim sharoitlari sabab bo'lgandi. Tantanali va rasmiy kiyimlarning shakllari oddiy kiyimlardan o'zlashtirilgandi. Ular, bichimi bir xil bo'lgani holda, matosi, bezaklari va arziyas konstruktiv farqlari bilan ajralib turardi.

Xitoyliklar kiyimlari ichki va ustki, elka va bel kiyimlaridan iborat edi.

Elka kiyimi. Odatda xitoyliklar elka kiyimlarining oldi ochiq bo'lgan. Ichki va ustki kiyimlarning bichim asosi bir xil bo'lgan. Konstruktiv xususiyatlari bo'yicha barcha kiyimlari ikki turga bo'linadi:

— birinchi turi — *SHarqiy-Osiyo* turi — tunikasimon bichilgan, old va orqa bo'laklarining uzunligi teng, elkasida ikkiga buklangan en matodan tikilgan kiyim edi; matoning eniga karab engi xam bichilardi, etmagan uzunligiga qo'shimcha mato bo'lagi tikilardi; Rim tunukasidan va YApon kimonosidan bu bichim stanni qo'ltig'i yumaloqlanganligi bilan, O'rta Osiyo kiyimlaridan orqasida o'rta choki borligi bilan farqlanardi ;

— odatdagi xitoy kiyimining ikkinchi turi ham oldi ochiq va orqa o'rta chokli bo'lgan, lekin ularda **qiyalangan elka choki** qilinardi; shu sababdan ularning old va orqa bo'laklari alohida bichilardi .

Ushbu ikki tur kiyimlarning simmetrik va asimmetrik bichimlari bo'lardi. Simmetrik bichimda old bo'laklari uchma-uch bo'lgan, asimmetrik bichimda esa, chap old qismiga qo'shimcha bo'lak ulanardi, o'ng bo'lagi ko'rinmasligi uchun kaltaroq qilinardi.

SHarqiy-Osiyo bichim turidagi simmetrik kiyimlarga erkak va ayollarning ichki va ustki ko'ylaklari kiradi, asimmetrik kiyimlariga esa erkak va ayollar xalatlari va ichki ikki bortli koftalar kiradi.

Min davrdagi kostyum XIV-XVII aa

Tsin davrdagi kiyim XVIII asr

Elka chokli kiyimlarga nimchaning barcha turlari, yoni tikilmagan simmetrik bichimli erkaklar ichki kiyimi va ayollar ko'ragini siqib turadigan ichki ko'yagi kiradi.

Birinchi tur kiyim bichilganda, yonining pasti sal kengaytiriladi, tor matolardan tikilgan xalat va koftalarning yoniga qo'shimcha qiyiqlar tikilardi. Stan bilan yaxlit bichilgan engning asosiy bo'laklariga qo'shimcha bo'laklar tikiladi. Engning pastki tomoni (chok bo'ladigan joyi) to'g'ri englarda gorizontaal va uchiga qarab torayadiganlari qiya bichilardi.

Elka kiyimning barcha turlarida yoqa o'mizi aylana qirqilgan; oldi qirqilgan ikki kavatli tik yoqasi bo'lgan. Etagi esa dumaloqlangandi.

Barcha turli xitoy kiyimlarida farqlovchi xususiyatlaridan biri — ma'lum uzunlikda etagining yonlarida, oldida va orqasida yoki hamma tomonlarida kesimlari bo'lishi shart edi. Kesimlar bo'limlarning pastki tomonlarining tikilmaganligidan hosil bo'lardi.

Xitoy elka kiyimining yana bir kiziqarli xususiyati — o'ziga xos tugmalash usuli. Odatda, asosiy gazmoldan eshib shnur qilinardi va undan sharsimon metall yoki shisha tugmalar ham qo'llanilardi. SHnurdan qilingan izmalar o'ng tomoniga tikilardi. Assimetrik kiyimlarda tugmalar elkasidan yon kesimgacha qilinardi. Odatda, erkaklar kiyimida tugmalar soni toq, ayollarniki — juft bo'lardi.

Bashang kiyimlarning bichimi kundaliklardan farqlanmasdi, lekin ularga qo'llangan matolarning sifati ancha yuqori edi. Ayollar kiyimi, ayniksa yoshlarniki, ranglar yorqinligi, naqsh, rang-barang kashtalari va bezaklari bilan ajralib turardi. Boy ayollar koftalarining yoqa va chap old bo'lagi aylana kashtalangan hoshiya bilan, kambag'allarniki — bir xil rangli tasma bilan bezatilardi.

Har xil elka kiyimlar, bel kiyimi — ishton ayollar va erkaklar kiyimining asosi bo'lgan. SHunga e'tibor berish kerakki, elka kiyimi hech qachon ishtonga tiqib kiyilmas edi.

Eng keng tarqalgan erkaklar ichki kiyimi — SHarqiy-Osiyo bichimidagi simmetrik *"duy tszin"* yoki asimmetrik *"se tszin"* ko'yak - *"xanb shanb tsza"* bo'lgan. Issiq ob-havoda ko'yakning o'zi ustki kiyim bo'lishi mumkin edi. Boshqa vaqtda uning ustidan to'q rangli, astarli, paxtada qavilgan yana bitta yoki bir nechta kiyim kiyishardi.

Keng tarkalgan erkaklarning ustki kiyimi SHarqiy-Osiyo bichimidagi uzun xalat *"chan pao"* edi. Hashamatli bezatilgan xalatlar aslzodalar va amaldorlar uchun rasmiy kostyumning majburiy elementi edi.

Ko'chada va xizmatga oid joylarda xalat ustidan old bo'laklarining uzunligi teng kalta yoki

uzun kofta kiyishardi.

O'rta tabaqali aholi shunga o'xshagan, lekin bezatilmagan xalat va ustidan kofta yoki nimcha kiyishardi. Ko'pchilik oldida xalatsiz yurish beadablik va kambag'allik hisoblanardi. Kambag'al shaharliklar va dehqonlar xalatsiz yurishardi.

Ayollar ichki kiyimining erkaklarnikiga nisbatan farqi bor edi. Qadimiy Xitoy odatlari bo'yicha ayollar go'zalligining asosiy belgisi — yassi ko'krak hisoblanardi. Unga erishish uchun qizlar va ayollar ko'ragini uzun ip gazlamali tasma *"bao syun tyao"* bilan tarang siqib bog'lab qo'yishardi. SHu maqsadda ham tanani siqib turadigan ichki nimcha *"kanb tszyanb, kanb tszyar"*ni kiyishardi. Faqat homilador va bola emizadigan ayollar ko'kraklarini bog'lama edilar.

Yuqori tabaqa ayollarning kiyimlari

Qadimiy Xitoyda ayollar ustki kiyimi SHarqiy-Osiyo usulida turli asimmetrik bichilgan kofta *"pao"* bo'lgan. Uni uzun ishton va yubka — plaxta ustidan kiyishardi. Kofta ustidan nimcha *"bey sinb"* va tantanali marosimlarda etagi shokila bilan bezatilgan uzunroq nimcha *"sya pey"* kiyishardi. Boy ayollar koftalarining yoqasi va chap old bo'lagining etagini kashta va hoshiya bilan bezatishardi. Kambag'al ayollar koftasi bezaksiz edi yoki bir rangli tasma bilan bezatilardi. Koftani ishton ustidan kiyishardi.

Ayollar xalati *"tsi pao"* SHarqiy-Osiyoli, asimmetrik bichimli edi. Xalatning shakli to'g'ri yoki sal tanaga yopishib gavda shaklini ko'rsatar edi. Modaga asoslanib, ularni engi to'g'ri, keng yoki tor, kiyalangan, uzun yoki kalta bo'lardi.

YOzlik xalatlar engsiz bo'lishi mumkin edi. Xalatlarining uzunligi tizzadan yoki to'piqqacha bo'lib, yon kesimli yoki kesimsiz bo'lardi. CHap old bo'lagining borti qiyalangan, dumaloqlangan va boshqa shakllarda bo'lishi mumkin edi. Xalatning ikki qavatli tik yoqasining eni urfga oid o'zgarardi.

Xalat *"tsi pao"*ni koftadan asosiy farqi — uni uzun ishtonsiz kiyishardi.

Erkaklar elka kiyimining ranglari ko'k, qora, oq, kul rang va jigar rang, ayollar kiyimlarining ranglari yorqinroq bo'lgan.

Erkaklar va ayollar bel kiyimlari *ishton "kutsza"*, *yubka-plaxta "tsyunbza"* va peshband

bo'lgan.

Ustki va ichki ishtonlarning bichimi farqlanmasdi. Ishtonlar ikki yoki bir nechta mato bo'laklaridan bichilardi. Ikki poycha bo'laklariga keng og' va tepasiga ok to'g'ri to'rtburchak shaklli mato tikilardi. Tepasi juda keng ishtonlar bo'ksada to'q rangli ip matodan qilingan tasma yordamida mahkamlanardi. Ortiqcha kengligidan oldida taxlam qilinardi. Ayollar ishtoni og'ida o'rta chok qilinmas edi (yovuz ruh kirmasin deb), erkaklarnikida esa o'rta chok qilinardi. Ishtonlar cho'ntaksiz bo'lardi.

Sovuq paytda, ba'zan bayram va tantana munosabati bilan ishton pochasi paypoq ustidan chiqarilib, maxsus qora tasma bilan bog'lab qo'yilardi.

Uch faslga mos ishtonlar bo'lgan: yozlik — astarsiz, oq, qora, ko'k, kul rang matodan; bahor-kuzlik — astarli, to'k rangli matodan; qishlik — paxtali, qavilgan qilinardi.

Ishton-paypoq **"tokau"** Xitoyda paydo bo'lgan. Bu alohida, og'i biriktirilmagan, paypoqsimon poychalar edi. Ular bog'ich yordamida belboqqa mahkamlanardi. Hozirgi davrda **"tokau"**ni ishton ustidan kiyishadi.

Odatda, ishtonni kanop tola **"bu, mabu"** yoki shoyi va ip matodan tikishardi.

Sovuq faslda ishton ustidan paxta bilan qavilgan ishton tokau ham kiyiladi.

Ko'pincha xitoyliklar ishton poychasini tizza pastidan bog'lar edilar. Ba'zan uni gamash **"bi"** bilan tortib qo'yishardi yoki ustidan etiksimon paypoq **"va"**ga kirgizishardi.

Yubka-plaxta **"shan"**ni o'rta va yuqori tabaqaning erkak va ayollari kiyishardi. Uning bichimi bir xil bo'lgan: ikki to'g'ri to'rtburchakli matoga belbog' tikilar edi (peshbandga o'xshash) va ular yordamida belga mahkamlanardi. SHanni yon tomoni plissirovka, o'rtasi orqa va old bo'laklarida kashta qilinardi.

Ayollar yonlari tikilgan, yonining tepasida uchburchak kesiklari qilingan yubka kiyishardi. Kesiklar orasidan ichiga kirgizilgan kofta ko'rinar edi.

Ko'pincha kofta va plaxta kiyishganda old belboqqa **peshbandni** qistirib qo'yishardi. Uni qurbonlik marosimlarda kiyish shart edi. Peshband odatda qizil rangli bo'lib, shaxsning ijtimoiy sharoitiga mos qilib bezaklanardi.

Kostyumning eng muhim bo'limlaridan biri belbog' **"day"** hisoblanardi. Aslzodalar va amaldorlarning boylik belgisi bo'lib, ular xilma-xil bo'lardi. Ularning ikki turi uchrardi:

1) matodan qilingan ikkita izma va uchi uzun osilib turgan belbog';

2) charmdan qilingan va nefrit, metall yoki shox plastinalar bilan bezatilgan belbog'-kamar.

Nefrit halqalar va boshqa bezaklar bilan to'qilgan rangli shnurlar — **"shou"** shaxsning ijtimoiy holini ko'rsatardi, SHouni beliga bog'lashardi, uchlari esa yonida yoki orqasida osilini turardi. Unga ba'zan kerakli foydali buyumlarni (pichoq, chaqmoqtosh, uzuk va b.) osib qo'yishardi.

Nefritdan yasalgan osilchoqlar **"peyyuy"** ham kiyimning bezagi bo'lgan, ular ham odamning ijtimoiy ahvolini ko'rsatardi.

Bosh kiyim va pricheskalari. Qadim zamonlarda xitoyliklar sochlarini qirqmaganlar. Ular sochlarini tugunga yig'ib, shpilka yordamida mustahkamlab qo'yar edilar. Bosh kiyimlarning shakllari har xil bo'lgan. Ularning kiyish odatlari ovropoliklarnikiga qarama-qarshi bo'lgan. Agar ovropoliklar hurmat bilan bosh kiyimni echsa, xitoyliklar esa qaytaga uni kiyar edilar.

Ochiq havoda yoki binoda o'tkaziladigan marosimlarda (uchrashuvlar, audientsiyalar, banketlar va b.) bosh kiyimni kiyish shart edi.

Qadimiy Xitoyda bosh kiyimni echish lavozimdan ozod qilishni yoki aybiga iqrar bo'lib kelishini bildirardi. 1644 yilda manjurlar bosib olgandan so'ng, xitoyliklarning tashqi ko'rinishi o'zgardi, chunki manjurlar erkaklarning peshona sochini qirqishga, orqasida qolgan sochini esa uzun qilib o'rishga majbur qildilar. Bosh kiyim voyaga etganda kiyilardi. Bosh kiyimda mahalliy va ijtimoiy belgilar bo'lardi. Nefritdan osilchoqlar qilingan bosh kiyim faqat tantanali marosimda kiyilardi.

Xitoy ayollari odatda bosh kiyimni deyarli kiyishmasdi, faqat tantanali marosimda, ayniqsa, to'yda murakkab bosh kiyim kiyilardi.

Bosh kiyimlar namatdan, mo'ynadan va to'qilgan poxoldan qilinardi.

Bosh kiyimlarning shakli 6 qirrali, 3 qirrali, dumaloq, soyabonli yoki soyabonsiz, konussimon va hokazo bo'lgandi.

Oyok, kiyimlar. Matodan, kanop tolasidan yoki poxoldan to'qilgan engil tufli **"TSzuy"**,

keyinroq **"li"** deb atalgan oyoq kiyim keng tarqalgan edi. Matodan to'kilgan tuflining boshligi **"semyanb"** ko'pincha naqshli kilinardi. Qalin tagligi bir necha qavat elimlangan va tikilgan kog'ozdan ishlanardi. CHarmdan qilingan tuflilar ham uchrab turardi.

Tantanali tuflari **"si"** ikki kavat hoshiya bilan bezatilardi. Tovonining yon tomonlari yanchilgan chig'anoq toshdan qilingan bo'yoq bilan bezatilardi. Uchi esa, qo'shimcha elkansimon qo'shimcha bilan bezatilardi.

YOg'ingarchilikda yog'ochdan qilingan **skameykasimon**, tepasi yo'q shippak **"tszi"** kiyishardi. Matodan qilingan tasma yordamida tszi oyoqqa bog'lanib ko'yilardi.

Ko'chmanchilar ta'sirida Xitoyga charm etik **"syue"** kirib keldi, shular qatorida matodan qilingan etik ham bo'lgan.

TSin davrida saroyda uchi sal ko'tarilgan ipak yoki charm etik kiyishgan. Fuqaro amaldorlar kvadrat tumshuqli etik kiyishardi. Bu Osmon va Erning jismoniy va intellektual kuchlarining qarama-qarshiligini ko'rsatardi.

Etik qo'nji — **"syuetun"tsan** ko'pincha cho'ntak sifatida foydalanar edilar.

- Topshiriq:** 1. Qadimgi Xitoy erkaklar va ayollar kostyum eskizlarini tayyorlash
2. Naqsh, rang va tabiat hodisalarini ramzlarini rasm orqali ifodalash.

Adabiyotlar: [1] 210-226 b.; [4] 26-29 b.; [5] 22-24 b.

Nazorat savollari:

1. Qadimiy Xitoy madaniyati qachon vujudga kelgan?
2. Xitoyda qanday falsafalar va dinlar mavjud bo'lgan?
3. Xitoy kosmik ramzlari va san'atning qanday aloqalari bo'lgan?
4. Qadimiy Xitoyda dunyo tuzilishi dialektikasining ramzlari qanday bo'lgan?
5. Qadimiy Xitoy falsafasida qanday grafik ramzlar bo'lgan?
6. Qadimiy Xitoy falsafasida qanday geometrik shakllar ramzlari bo'lgan?
7. Qadimiy Xitoy falsafasida qanday sonlar ramzlari bo'lgan?
8. Qadimiy Xitoy falsafasida qanday ranglar ramzlari bo'lgan?
9. Qadimiy Xitoy falsafasida qanday o'simliklar va tirik jonzorlar ramzlari bo'lgan?
10. Xitoyliklarning kostyumlari qanday bo'lgan?
11. Xitoy kostyumining bichimlari, ijtimoiy belgilari qanday bo'lgan?
12. Xitoyliklarning elka kiyimlari qanday bo'lgan?
13. Xitoyliklarning bel kiyimlari qanday bo'lgan?
14. Xitoyliklarning bosh kiyimlari va ularning ramzlari qanday bo'lgan?
15. Xitoyliklarning oyoq kiyimlari va ularning ramzlari qanday bo'lgan?
16. Qadimiy Yaponiya san'atining rivojlanishiga nima ta'sir etgan?

8-Amaliy ish

Mavzu: Yapon kostyumlari eskizlarini va maket-nusxalarini tayyorlash.

Ishdan maqsad: Qadimgi Yapon davlati tarixi, madaniyati, san'ati, falsafasi, kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Gazmollar YAponiyada eng qadim zamondan ma'lum edi. Ular zig'ir, paxta va kanop o'simliklarni ekar edilar. VI asrda chet eldan kelgan qimmatbaho ipak matolardan aslzodalar uchun buyumlar qilinardi.

YApon san'atini ajratadigan xususiyatlaridan biri bu gazmoldagi naqshni raportli emas, balki, rasmday yoki raporti yashirilgan qilinardi.

YAponlar Osiyodagi matoni bo'yash texnikalariga taqlid qilib, bir necha gazmol bo'yash usullarini qo'llashgandi:

- gazmolga erkin rasm solish;
- o'yma andaza (trafaret) ishlatish;
- mumda tasvir qilish;
- batik;
- bosma usulda gul bosish;
- tugun, qisqich va tasma bilan bog'lab matoni bo'yash;
- gazmolga kashta tikish.

Naqshda asosan tabiiy manbalar tasvirlanardi.

Odamni tashqi dunyoning bir bo'lagi, deb his etish kostyum san'atida nozik aksini topgandi.

Erkaklar kiyimi. Erkaklar kiyimi ichki va ustki, elka va bel kiyimlaridan iborat. Ular shaxsning ijtimoiy ahvolini yaqqol ko'rsatadi.

Ichki kiyim "sitagi" bel va elka kiyimlaridan iborat.

Vel kiyimi "fundosi" va "kosimaki" bo'lgan. Fundosi — bu ip gazlamadan qilingan, songa bog'lanadigan bog'ich. Fundosining birinchi turining uzunligi taxminan 2,25 m oq matodan qilinardi. Uning bir uchi beldan aylantirib bo'g'inga bog'lanardi, ikkinchisi esa oyoq orasidan o'tkazilib, orqasida belda mahkamlanardi. Fundosining ikkinchi turi "ettyu fundosi" birinchisiga nisbatan kaltaroq bo'lib, belga maxsus bog'ich yordamida mahkamlanardi. Uni feodal YAponiyada samuraylar va amaldorlar, keyinroq XIX asrda, axolining barcha tabaqalari kiyishardi.

Kosimakining uzunligi tizzagacha bo'lgan. Matoni bo'ksaga aylantirib o'rab, tasma bilan mahkamlashardi.

Elka ich kiyimi "dzyuban" va "nagadzyuban" deb atalardi. Dzyuban ip gazlamadan qilinardi, engi esa oq yoki rangli ipakli matodan bo'lishi mumkin edi. Uning bichimi tunikasimon bo'lgan. Dzyuban ikki bo'lak matodan qilinib, orqasida o'rta chok tikilardi, yon choki eng o'miziga va yon kesimiga joy qoldirib tikilardi; yoqa o'mizi ham qirqilardi; old etagi taxminan 3-4 sm toraytirilardi. Eni taxminan 12 sm mato yoka o'miziga va oldiga tikilardi va yoqa eri va qaytarma old "okumi" hosil qilinardi. Olib qo'yiladigan yoqa "xan'eri" kam tikilardi. Eng bichimi to'g'ri to'rtburchak shaklida edi. U ikki buklanib, eng o'miziga tikilardi. Engning eni eng o'mizi uzunligi bilan baravar qilinardi. Dzyubaniing orqasiga ichidan koketka (astar) tikilardi.

Ichki elka kiyimining yana bir turi nagadzyuban edi. Dzyubanga nisbatan uning uzunligi boldirgacha bo'lib, engining eni eng o'mizidan kengroq qilinardi va ortiqcha eni eng o'miziga

tikilmas edi.

Erkaklar ustki kiyimi elka va bel kiyimlaridan iborat edi. Elka kiyimiga “kimono” va “xaori” kirardi, bel kiyimiga - “xakama”.

“Kimono” (kiru mono - ustidan kiyiladigan) XVII-XIX asrlarda ustki kiyim sifatida keng tarqalgandi. Kimono - xalatsimon, uzunligi to'piqqacha tushadigan, etagi chapdan o'ngga o'ralgan kiyim. Uni kiyganda ichki kiyim yoqalari “xan'eri” ko'rinishi kerak edi. Kimonoga eni 75 sm, uzunligi taxminan 9 m mato ketardi. Ortiqcha uzunligi yoki eni qirqilmasidan chokka tikilardi yoki qaytarilardi. Kimononing asosiy bichimi ichki kiyim bichimiga o'xshash edi. U ikki bo'lak, ikki eng, ikki old qiyiq, ikki yoqa “okumi”dan iborat adi. Asosiy bo'laklar shakli to'g'ri to'rtburchak, qiyiq tepa tomoni qiya qirqilgan to'g'rito'rtburchakdan iborat edi. Eng o'mizining uzunligi eng enidan torroq qilinardi. Elka chizig'idan pastroq qiyiq uzun tomoni bilan oldiga tikilardi. YOqa o'miziga va qiyiqning qiya tomoniga yoqa tikilardi. Kimononing bichimi eng va eng o'mizining uzunligi, xan'erining bor yoki yo'qligi bilan farqlanardi.

Faslga moslanib kimono har xil qilinardi:

- “xitoe” - yozlik, astarsiz;
- «avase» - salqin mavsumga moslanib, astarli qilinadi;
- «kosode» - qishliq, astar va avra orasiga xom ashyo ipak tolasi solingan, ammo qavilmagan;

- «vata ire» - qishki, aster va avra orasiga paxta solinib qavilgan.

Sovuq paytda yaponlar ustma-ust bir necha paxtali kimono kiyishgan

Kimono sidirg'a yoki yo'l-yo'l to'q rangli ipak matodan tikilardi.

Erkaklar kimonosi kashta qilingan beshta oq gerb «mon» bilan bezatilishi mumkin edi. Ulardan uchta orqasida va ikkita oldida bo'lardi.

Kimononing ustidan belbog' “obi” bog'lanardi. Ularnint ikki turi bo'lgan: «xeko obi» — kundalik kiyimda va «kaku obi» - kishilik va tantanali kiyimda. Xeko obi yumshoq eshilgan matodan qilingan, ikki kayta bo'ksadan aylantirib, uchlarini pastga qaratib bog'lanardi. Kaku-obi to'q ko'k, jigar rang yoki kul rang yo'l-yo'l qalin ipak yoki ip gazlamadan qilinardi. U uch qayta bo'ksadan aylantirilib, uchlarini tepaga qaratib o'ng tomonida tugunga bog'lanardi.

Ulardan tashqari erkaklar kiyimida yana bir necha turli belbog'lar bo'lardi:

- ishqi munosabatlarga kiyiladigan mayda gulli yupqa matodan eni tor (5-6 sm) obi;
- sipo rangli, ayollarnikiga o'xshash matodan qilingan, eni 10sm, taxlangan xolda o'ng bo'ksasida galstuksimon bog'langan obi;

- to'q rangli “chaynalgan” matodan qilingan, eni 10sm qalinlikda eshilgan, sharfsimon, orqada bantga bog'langan obi.

Bolalarning belbog'lari esa uchinchi turga o'xshash, lekin uning rangi yorqinroq bo'lib, yirik rasmlari edi.

Ustki kiyim «xaori» faqat kimononing ustidan yoki xakama bilan kiyilardi. Bu oldi ochik xalatsimon, uzunligi kimonodan qisqaroq kiyim. Uning old bo'laklari uchma-uch bo'lib, ilgaklarga ilingan ikkita bog'ich yordamida biriktirilardi.

Odatda xaori astarli qilinardi, ammo qishliklari paxtali va yozliklari astarsiz bo'lishi xam mumkin edi.

Bayram va rasmiy tantanaga oid xaori qora ipakdan qilinib, oq mon bilan kashtalanar edi; kundaliklari esa to'q rangli yo'l-yo'l bo'lishi shart edi.

Xaorining bichimi ham tunikasimon bo'lib, quyidagi bo'limlardan iborat edi: stan, yon qiyiqlar (yon qiyiqlari bo'lmasligi ham mumkin edi), eng va yoqa bo'lgan. Xaorining eng o'mizining uzunligi engini eniga teng. Uning silueti pastga qarab kengaygan yoki toraygan bo'lishi mumkin.

Erkaklar ustki bel kiyimi «*xakama*»ning tashqi ko'rinishi yubka-ishtonga o'xshaydi. U uzun va keng kiyim bo'lgan. Xakama besh asosiy bo'limlardan iborat: og'i bilan yaxlit bichilgan tepasining markaz bo'lagi, ikkita poychasi va ikkita belbog'. Old bo'laklarida pastga qarab kengaygan, dazmollangan, qarama-qarshi uchtdan taxlamalar qilingan; orqa bo'laklarida esa ustma-ust qilingan uchta qarama-qarshi, chuqur, diogonal yo'nalishda dazmollangan taxmalar qilingan. Rasmiy xakama juda uzun va plissirovkalangan qilinadi. Old va orqa bo'laklariga alohida uzun bog'ich-belbog'lar tikilardi, yon choklarining tepa tomonida chuqur kesimlar qoldirilardi.

Xakama ip yoki gazmoldan tikilardi va astarli yoki astarsiz bir xil bo'lishi mumkin edi.

Xakamaning ijtimoiy farqi faqat matoda edi, bichimi esa bir xil bo'lgan.

Yaponlarning kostyumi nimaga mo'ljallanganiga qarab «*past uslub*» - «*fundagi*» va «*yuqori uslub*» - «*refeku*» ga ajralardi.

Kiyimning kiyilishi quyidagicha bo'lgandi:

- «*sagefuku*» - ish kiyim;
- «*fundagi*» - kundalik kiyim;
- «*xaregi*» - qishlik kiyim;
- «*refeku*» - rasmiy – tantanali kiyim.

Misol uchun, *refeku* uch bo'limdan: kimono, uning ustidan xaori va yirik plissirovkali xakamadan iborat edi. Kimono va xaorining oldi, orqasi va englarida oila gerbi – mon bo'lishi shart edi. Monning tasvirlari qat'iyon belgilangan bo'lib, har birining nomi bor edi. Refukining rangi to'q yoki qora bo'lishi shart edi, mon va bant esa oq bo'lardi. Ish kiyimi – «*sagefuku*» - quyidagi bo'limlardan iborat edi: elka kiyim xanten, ishton momoxiki, belbog' obi va boldirga kiyiladigan buyum. Xanten tunikasimon bichilib bir bo'lak matodan qilinardi, orqasida esa qalbaki chok qilinardi. Old bo'laklariga to'rtburchakli qiyiqlar va yoqa tikilardi. Englari to'g'rito'rtburchak yoki trapetsiyasimon qilinardi. Xantenning yana boshqa bichimlari ham uchrardi.

Ishton «*momoxiki*» to'qqiz bo'lakdan iborat bo'lgan: to'rt qo'shaloq bo'lim – qiyiqlar va uzun tor belbog'. Har bitta to'rt qiyiqlar o'zaro tikilib alohida poychani hosil qiladi, belbog' esa tepa qismining taxminan yarmisiga tikiladi. Ishton belda emas, bo'ksada mahkamlanadi.

Ayollar kimonosining bichimi erkaklarnikidan farqlanmas edi. Farqi faqat kimononing tikilishida bo'lgan: engning ich tomoni va yeng o'mizining qo'ltiq tomonidan tikilmasdan ochiq qoldirilardi. Kimono juda qulay kiyim bo'lib, quyidagi xususiyatlarga ega edi:

- belbog' obi bilan birgalikda issiqni yaxshi saqlaydi;
- engining tikilmaganligi va yoqasini yonishib turmaganligi uavo almashinishiga imkoniyat beradi;
- bichimi erkaklarnikiga nisbatan kamroq o'zgaradi.

Ayollar kimonosi nimaga mo'ljallanganligi matodan bilinardi. Bashang kiyimlarda yoshlar ko'k, kul rang, binafsha, nushti matolarni qo'llagan. Naqshlari esa (to'qilgan, kashtalangan yoki tasvirlangan) englarida va etagida joylashgandi. Kundalik kimonoga esa sino rangli, ko'nincha yo'l-yo'l matolar qo'llanardi. Tantanali paytda ayollar ustima-usti bir necha (uchtagacha) kimono kiyishardi. Bu uolda ichki kimonolarining xan'yorisi oq bo'lishi va ustki kimonodan ko'rinishi shart edi.

Yapon ayollar milliy kiyimi

Mashhur Choy marosimi

Topshiriq:

1. YAponiya erkaklar kostyumlarining eskizlarni ishlash.
2. YAponiya ayollar kostyumlarining eskizlarni ishlash.
3. Yaponiyada hozirga cha saqlanib qolgan Choy marosimi haqida ma'lumot to'plash.

Adabiyotlar: [1] 210-226 b.; [4] 26-29 b.; [5] 22-24 b.

Nazorat savollari:

1. Qadimiy YAponiya san'atining rivojlanishiga nima ta'sir etgan?
2. YAponiya dinlari va falsafalari qanday bo'lgan?
3. YAponiya san'atining asosiy kategoriyalari va o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
4. YAponiyaliklarning kostyumlari qanday bo'lgan?
5. Erkaklar kostyumi, elka va bel kiyimlari qanday bo'lgan?
6. Ayollar kostyumi, elka va bel kiyimlari qanday bo'lgan?
7. YAponlarning oyoq kiyimlari qanday bo'lgan?

9-Amaliy ish (2 soat)

Mavzu: KOREYA XALQLARI KOSTYUMI

Ishdan maqsad: Qadimgi Koreya davlati tarixi, madaniyati, san'ati, kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Koreys milliy kiyimlari va unga qo'shimcha elementlar juda ko'p asrlar davomida shakllanib kelgan. Koreys milliy kostyumlariga Xitoy feodal davlatining ta'siri katta bo'lgan.

Lekin bu degani koreys va xitoy milliy kiyimlari aynan bir xil emas. Ular o'rtasida ayrim bog'liqliklar va ko'pgina farqlar mavjud. Ko'pgina koreys milliy kostyumlarini yapon qiyiqi o'tidan, kanopdan, paxtadan, ipak tolali matolardan tikishgan. Koreys boylari yuqori sifatli, kambag'allari esa past sifatli ipakdan kiyim kiyishgan. Junli gazlamalar Koreyada uncha mahlum bo'lmagan.

Qish vaqtida shimoliy Koreyada ko'pincha teridan kiyim kiyishgan. Asosan XIX asrda koreys kostyumlariga ancha yangiliklar kiritilgan. Masalan Koreys zodagonlari (harbiylari, amaldorlari) uzun yengi yerga tegdigan xalatlar va shunga mos uzun qora aylana shlyapa kiyishgan.

Koreys aholisining ko'pchiligi bunday xalatlarning o'rniga yengi kalta yoki uzun, yoki bo'lmasa umuman yengsiz kurtkalar kiyishgan. Bu kurtkalar o'ng tomondan tasma bilan bog'langan. Koreys dehqonlarining somondan tayyorlangan yassi shlyapalari va gazlama bo'lagidan kesilgan bosh bog'ichlari hozirgi kunda ham kiyiladi. Dehqonlar chiptadan to'qilgan oyoq kiyimi kiyishgan.

Koreys kiyimlari kundalik, bayram, rasmiy va marosim kiyimlariga bo'linadi, fasllarga qarab esa yozgi, kuzgi, bahorgi qishki kiyimlarga bo'linadi. Yozgi kiyimlar astarsiz, bahor-kuzgi kiyimlar astarli, qishki kiyimlar esa paxtali qilib qavib tikilardi.

XIX asr oxiriga kelib Koreya kostyumida oq rang eng ko'p ishlatiladigan bo'lgan. O'sha zamon adabiyotida Koreyani «oqqushlar mamlakati» deb bejiz atashmagan. Chunki oq rangdagi kiyimlarni aholi sevib kiyganlar.

Kiyim-kechaklarni tikish bilan asosan ayollar shug'ullanishgan. Turmushga chiqayotgan har bir qiz o'z qo'li bilan turmush o'rtog'iga ko'ylak tikib bergan. Koreys ayollari milliy kostyumi ichida eng asosiy o'rin tutuvchi kiyim bu – **«chogori»** deyiladi. Chogori kiyimi bu kofta ko'rinishdagi milliy kiyim bo'lib u o'ng tomondan tasmalar bilan bog'langan. Bu kiyim paxta mahsulotlaridan tayyorlanadi, chogori eng ko'p tarqalgan kiyim turi hisoblanadi. Avvaliga erkaklar va ayollar chogorisida unchalik farqlar ko'zga tashlanmagan. Old va orqa bo'laklar yelka qismida ikki buklangan ikkita yaxlit mato bo'lagidan iborat bo'lgan, orqa bo'lak o'rtasida choki bo'lgan, old bo'laklari bir-biriga chuqur o'tim hosil qilgan. O'rta qismida yenglari kengaygan va pastki qismiga borib yana toraya borgan, Uzun yoqasining chetiga oq gazlama bo'lagi biriktirib tikilgan. Chogori taqilmasi tasma-bog'ichlardan iborat bo'lgan. Chogorining yoqasi, bog'ichlari va manjetlari boshqa rangli gazlamadan bichilgan. Li dinastiyasi hukmronligi davrida chogorilarning qo'ltiq qismiga ko'pincha boshqa rangli uchburchak shakldagi hishtaklar bezak sifatida qo'yilgan. O'sha davrlarda juda kalta bo'lgan chogorilar kiyimning yangi turi – xoritti – ikkita bog'ich bilan bog'lanadigan enli tasma kiritilishiga sabab bo'lgan, u bilan koreys ayollari ko'kraklarini tortib bog'lab yurishgan.

Koreys milliy kiyimining yana bir turi bu **«soksonat»** – yahni tikilmagan o'timli yubka bo'lib, bevosita badanga kiyilgan. Bu kiyim uch qismdan iborat ip gazlama bo'laklaridan iborat bo'lib, bel qismida burmalangan va belbog'ga biriktirilgan. Soksonatning ustidan keng ishtonlar – **«padi»** kiyilgan. Soksonotning ustidan esa yana bir yubka **«chxima»** kiyilgan. Chixima bu – sakkiz-o'n bo'lak gazlamalarni bir-biriga birlashtirilishidan hosil bo'lgan kiyim bo'lib, mayda

taxlamalarga ustalik bilan yig'ilib, belbog' yordamida belga mahkamlangan. Ayollar va yosh qizlar bunday yubkalarni yorqin rangli gazlamalardan kiyishgan: qizil, moviy, pushti, binafsha, rangdan, qizil rang Koreyada ko'pincha to'y kiyimlari sifatida kiyilgan. Kiyimning rangi ayolning yoshiga qarab tanlangan: qizlar va yosh ayollar qizil, ko'k, yashil, sariq rangli, o'rta yoshlilari siyohrang, keksalar esa asosan oq rangli kiyim kiyishgan.

Sovuq vaqtlarda uzun choragi va xalat kiyganlar. Erkaklar kiyimlari asosan oq rangda bo'lib, shim va kurtkadan iborat bo'lgan. Erkaklar kurtkasining ayollar kurtkasidan farqi, u salgina uzunroq bo'lgan, kurtka ustidan to'qroq rangdagi jilet - «chokti» kiyilgan.

Soch turmaklar ham xilma xil bo'lgan. Turmushga chiqqan ayollar turmagi juda murakkab bo'lgan. Qizlarning sochlari oddiy o'rimda bo'lgan.

Erkaklar va ayollar konussimon shakldagi somon shlyapa kiyishgan. Kuzgi bahorgi mavsumda ayollar ro'mollar va mo'ynadan bosh kiyimi kiyishgan.

Oyoq kiyimi ayollar uchun ham erkaklar uchun ham bir xil bo'lgan. Ayollar sandallari rangli somondan to'qilgan. Yomg'irli havoda yog'och tuflari kiyishgan. Yilning sovuq fasllarida kundalik oyoq kiyim sifatida kigiz etiklar kiyilgan.

Ayollar kostyumida bezak sifatida belbog'ga qistiriladigan turli ranglarga bo'yalgan sochpopuklar ishlatilgan. Bundan tashqari ayollar qahrabo va metallardan tayyorlangan bilaguzuklar, kapalaklar va gullar ko'rinishida kumushdan, qahrabodan, nefrit va turli metallardan yasalgan tugmalardan bezak sifatida foydalanganlar.

Koreys gazlamalarining va kashtalarining naqshlari o'ziga xos takrorlanmas timsollarga ega. Ko'pgina jonivorlar va yirtqich hayvonlarning tasvirlari (yo'lbars, ajdaho) yovuz injinslarni qo'rqitish va haydash maqsadida kashta naqshlarida ishlatilgan. Naqshlarda shuningdek turli o'simlik motivlari: olcha gullari, daraxt novdalari va hokazo tasvirlardan foydalanilgan.

Topshiriq:

1. Koreys erkaklar kostyumlarining eskizlarni ishlash.
2. Koreys ayollar kostyumlarining eskizlarni ishlash.

Adabiyotlar: [5] 31-33 b.

Nazorat savollari

1. Koreys kostyumida ijtimoiy tabaqalanishning qay tarzda aks etgan?
2. Koreys kiyimlarining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
3. Nima sababdan tarixda Koreyani «oqqushlar mamlakati» deb atashgan?
4. Erkaklar va ayollar kostyumi qanday elementlardan tashkil topgan?
5. Kostyumda qanday materiallar ishlatilgan?
6. Kostyum bezaklari sifatida nimalardan foydalanilgan?

10-Amaliy ish (2 soat)

Mavzu: HIND KOSTYUMI

Ishdan maqsad: Qadimgi Hindiston davlati tarixi, madaniyati, san'ati, falsafasi, kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Sharq davlatlari qatorida Hindiston inson sivilizasiyasining beshigi bo'lgan. Hozirgi zamonda dunyoga mashhur hind madaniyati 5000 yillik davrni o'z ichiga oladi. Bu madaniyat muqaddas Gang daryosining vodiysida tug'ilgan edi.

Miloddan 1000 yil avval Hindistonda yirik quldorlik davlatlari yuzaga kelgandi. Dehkon jamoalari hokimiyatining barqarorligi jamoa munosabatlarining bo'linmaganligiga va ibtidoiy tuzum sarqitlarining saqlanib qolishiga sabab bo'ldi. Shunga qaramasdan, davlat iqtisodi va madaniyati rivojlangan edi. Mehnat taksimoti jarayonida tabaqalar paydo bo'lgandi. Ularni shimoli-g'arbdan kelgan ariylar joriy etgandi. Eng ulug' kohin tabaqasiga **braxmanlar** kirardi, **kshatriylar** tabaqasiga — jangchilar, **vayshg'i** tabaqasiga — yer egalari va hunarmandlar, **shudra** tabaqasiga — harbiy asirlar va qullar kirardi.

Hindlarning eng qadimiy dini **vedaizm** (*veda* — bilim)ni ariylar olib kelgan. Bu dinda tabiiy hodisalarga sig'inilardi.

Keyin braxmanlar vedalik xudolarni chekintirib, yangi din — **braxmanizm**ni kirgizishdi. Bu dinda Dunyoni yaratgan Braxma, uni saqlab turadigan Vishnu, barbod qiladigan Shiva va boshqa bilim, yaxshilik va yomonlik xudolari mavjud edi. Braxmanizm tabaqalarga bo'linishni saqlab qolgandi.

Miloddan avvalgi III asrda braxmanizmga qarshi yangi diniy oqim **buddizm** keng tarqalgandi. Bu dinda **kastalar** (tabaqalar) teng deyilgani uchun buddizm davlat diniga aylangandi.

Feodal munosabatlar V—VI asrda barpo etilgan edi. Dehkon jamoalarining kasta sistemasi va, ayniqsa, kohin tabaqalarining mustahkamligi braxmanizmning qayta turilishiga sabab bo'ldi. Lekin ular buddizmning bahzi fikrlarini o'ziga kiritgandi. Yangi din **induizm** deb atalardi. Induizm — falsafa, din, etik va hukuqiy sistemalarning murakkab kompleksi. Bu dinlar Hindiston aholisi turmushining barcha tomonlariga, madaniyat va san'atning rivojlanishiga asrlararo kuchli ta'sir ko'rsatgandi.

Ilk feodalizm davrida Hindiston boshqa xalqlar va qabilalarning (yunonlar, shaklar, gunlar, kushonlar va b.) bosqinchiligiga uchragandi.

VIII—IX asrlarda Hindistonga arablar bostirib kirgandi. Ular islom dinini va islom etik asoslarini olib kelgan edi.

XVI—IX asrlarda (1526—1858 yillarda) Dehli sultonligini Boburiylar sulolasi boshqargandi.

XVIII asrning o'rtalarida ovropolik mustamlakachilar tomonidan Hindistonga bosqinchilik urushlari boshlagan edi (portugallar, gollandlar, fransuzlar va inglizlar). Natijada, XIX asr o'rtalarida inglizlar Hindistonni butunlay bosib oldi va o'z mustamlakasini

o'rnatdi. Endi ular Hindistonda nasroniy dinini targ'ib kila boshladilar. XX asrning ikkinchi yarmida (1947 yil) Angliya Hindistonga mustaqillik berishga majbur bo'ldi.

Hozirgi paytda Hindiston aholisining 84 foizi induizmga, 12 foizi islomga, qolganlari buddizm, sikkizm, nasroniy va boshqa dinlarga ehtiqlik qiladi.

Hindistonning tabiati juda boy va xilma-xil bo'lganligi sababli, u har xil ajoyib shakllarni yaratgan. Odam va tabiat orasidagi qarama-qarshilik hindlarning fikr va dunyoqarashidagi xususiyatlarining juda murakkabligiga asos bo'ldi. Tizzada turgan odamning tabiatga bo'ysunishi, tushunmaslik va qo'rqinch, ezilganlik va qathiylik diniy fikrlash asosida sodir bo'lgandi. Soni ko'p xudolar hind fikrlashini son xususiyatiga, miqdor hukmdorligi hind san'atining tushunchasiga olib keldi.

Hind mehmorchiligi — bu faqat mehmorchilik, tuzilish, fikr va hisni ifodalash emas, balki u haykal va tasvirlar uchun asos edi. Diniy va fuqarolik mehmorchiligida soni ko'p tasvirlar takrorlanib, ustuvorlik qilardi. Tasviriy va naqsh shakllarini ajratish mumkin emas edi.

Qadimiy zamonlarda Hindistonda haykaltaroshlik va monumental rassomchilik rivojlangandi. Ular Adjantadagi g'or ibodatxonalarda hozirgi vaqtgacha saqlanib qolgan. U yerda, asosan, afsonaviy va induistik kompozitsiyalar tasvirlangandi.

Miniatyura tasviriy san'ati Hindistonda qadimiy zamonlarda mavjud bo'lgan. XI asrda yaratilgan miniatyuralar palma yaproqlariga ishlangandi. Hind miniatyurasining bir necha yo'nalishi bo'lgan:

- Mo'g'ul maktabi;
- Paxri — diniy afsonaviy mavzular;
- Malg'va — G'arbiy Hindiston gudjar miniatyurasi, Ramayana va Maxabxarata dostonlari shu usulda tasvirlangan;
- Kangra — vishnuizmning qayta takrorlanishi.
- Krishna — xukmdorlik mavzulari;
- Bengal — afsona va qishloq mavzulari.

Ko'p asrlardan beri Hindiston ma'naviy madaniyatidagi falsafiy va ilmiy adabiyot yodgorliklari taniqli edi.

Mato naqshining ko'rinishlarida o'simlik, hayvonot, insoniy tematik tasvirlari, adabiy mavzular va hirot (musulmon) mavzulari bo'lgandi.

Hind kostyumidagi shakl — bu din bilan yuqori darajaga ko'tarilgan go'zal va pok tana; u hayot beradi va hayot davomchisidir. Uni berkitish kerak emas, chunki tana shakli har tomonlama kamolot cho'qqisi hisoblanardi. Tana barkamol edi va unga faqat biror narsa qo'shilishi mumkin edi.

Ijtimoiy tabaqalar ajraldib turishi uchun zargarlik buyumlaridan foydalanilardi. Ularning miqdori va bahosi shaxsning tabaqa belgisi sanalardi.

Braxmanlarning kiyimlari oppoq harir matodan bo'lib, qo'shimcha ko'p bezeaklar taqilardi.

Induizm dini falsafasi hamma narsa juda yaxshi va kiyimni o'zgartirishga hojat yo'q. O'zing kamolga yetgin, ortiqchalik bu — o'tkinchilik deb hisoblanardi. B kiyimning yangi shakllari paydo bo'lishiga yo'l qo'ymasdi.

Eng qadimiy tasvirlangan kiyim shakllari (miloddan avvalgi III minginchi yillar) belga va yelkaga o'ralgan tikilmagan mato bo'laelari edi. yelka kiyimi mato parchasidan iborat bo'lib, chap yelkaga tashlanardi va qo'ltiq ostidan o'tkazilib tanaga o'ralardi. Bel kiyimi esa hozirgi *"dxoti"*ga o'xshash ariylar olib kelgan kiyim edi.

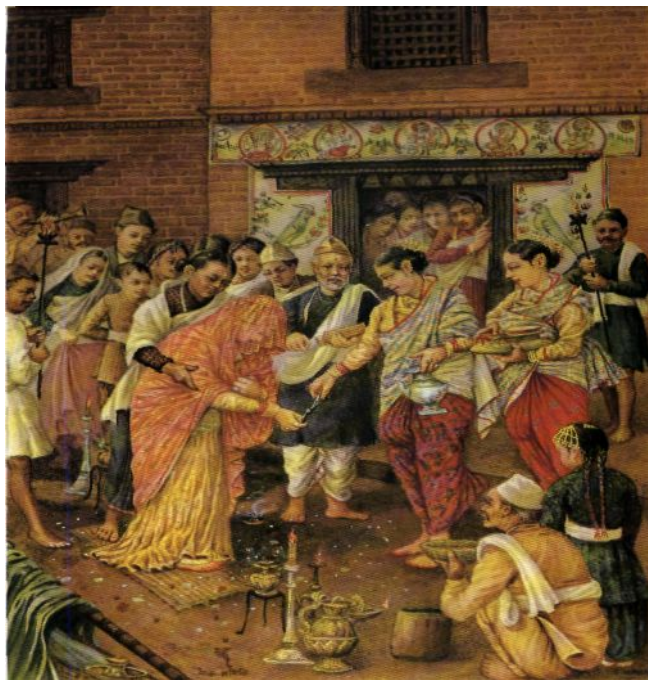
Kostyumning asosiy elementi *"nivi"* edi. Bu belga o'ralgan va qorinda taxlam qilingan tikilmagan mato bo'lagi edi. *"Nivi"* so'zi sanskrit (qadimiy hind tili)dan kelib chiqib, hozirgacha ayollar kiyimida saqlanib qolgan.

Tananing yuqori tomoni yopinchiq *"upavasa"* va *"paridxana"*ga o'ralgan. Ushbu kiyim elementlari erkak va ayollar kiyimining asosi bo'lgan edi.

Erkaklar kiyimi (dxoti va orxni)

Miloddan avvalgi 320-yildan milodning 320-yiligacha bo'lgan davr kostyum evolyusiyasida muhim rol o'ynadi. Bu davrda bichilgan va tikilgan kiyimlarning asoslari mavjud bo'lgandi. Markaziy Osiyodan kelgan bosqinchilar (xunlar, shaklar, kushonlar) yopishib turadigan, bichilib tikilgan kiyimni olib kelishdi. U kimxobdan, shoyi astarli, tor, tanaga yopishib turadigan, tunikasimon bichilgan **"joma"**simon yelka kiyim va etikka kirgizilgan, tor, tizzasidan tepaga sal kengaygan **"pay-joma"**simon ishton edi. Lekin bu xil kiyim hindlarga to'g'ri kelmagandi. Ular kiyimga yangi shakl va xususiyat berishdi — yelka kiyimi yupqa zarli iplar bilan to'qilgan muslindan qilinib, belida belbog' bilan burma hosil kilib bog'lanardi. Bel kiyimi esa **"nimdxoti"** — yumshoq, tiniq, yo'l-yo'l matodan kilinardi. Bu davrda ham juda ko'p taqinchoqlar taqilardi. Erkaklar ustki kiyimi **"adxivasa"** — bichilib tikilgan va zar bilan kashtalangan ko'ylak bo'lgan.

320—1100 yillar hind kostyumining barqarorlashgan davri deb hisoblanardi. Bu davrda erkak va ayollarning xamda mahalliy kiyimlarning ajralishi yuz berdi. Aynan shu davrda musulmonlarning Hindistonga kirib kelishi san'atning rivojlanishida yangi bosqichni nishonlaydi. Yangi din — islom — mahalliy urf-odatlarining o'zgarishiga olib kelgandi. Agar oldingi davrda etnik omil kiyimning asosi

bo'lsa (tikilmagan – mahalliy aholiniki, tikilgan – chet elliklarniki), musulmonlar kelgandan so'ng diniy omil birlamchi bo'lib qoldi. Bu davrdagi kiyimlar bilan miniatyuralardan tanishib chiqsa bo'ladi. Hindlarda odatda tikilmagan kiyimlar (bel kiyimi – *dxoti* va yopinchiq – *dupatta*) saqlanib qolgandi, islom diniga kirganlar musulmonlar kiyimini kiya boshladi. Lekin musulmonlar kiyimi chapdan o'ngga o'ralsa, hindlar esa o'ngdan chapga o'rashardi (o'xshamaslik uchun). Sharf va yopinchiqni yelkaga tashlashardi yoki boshga o'rashardi. Ayollar esa yot ko'zlardan saqlanish uchun sharf bilan yuzlarini berkitishardi, keyinchalik, XIX asrda, u "*sari*"ga aylandi. Islom dini ta'sirida ayollar kichkina, tor, yopishib turadigan, bichilgan, orqasida tugmalanadigan koftasimon kiyim "*choli*"ni kiyadigan bo'lishdi.

Shunday qilib, bichilgan va tikilgan kiyim etnik to'siqlardan o'tib, kostyum asosi bo'lib qoldi. Ammo odatdagi bo'ksaga o'ralgan bog'ich kambag'allar kiyimiga aylandi.

Bu davrda liboslar kengroq, aniq shaklsiz va uzunroq bo'lgandi. Keyinroq kiyim yana qisqara boshladi.

Bel kiyimi shalvar edi (turkiya shalvarining xili). Yupqa va qimmatbaho matodan qilingan ayollar ishtoni "*sutxni*" deb, erkaklarniki esa – "*sutxna*" deb atalardi.

Elka kiyim "*kamis*" (avval uni "*kurta*" deb atashardi, hozirgi vaqtda kurta deb erkaklar ko'ylagini atashadi). Kamisning old va orqa bo'laklarini alohida bichilardi, yelka kesimi qiya bo'lgandi, belida vitachkalar qilinardi. Kamisning uzunligi bo'ksa o'rtasidan boldirning o'rtasigacha bo'lishi mumkin edi. Beldan pastroq yon choklarda kesimlar qilingandi. Kamisni old yoqa o'mizi uchburchak shaklida bo'lib, orqasida kichkina tik yoqa bo'lgan. Ko'ylak turli rangli naqshli ipak matodan qilinardi.

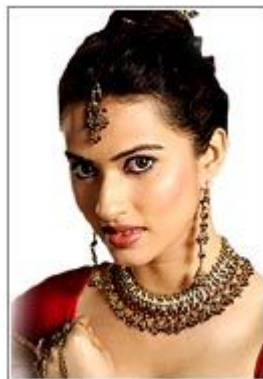
Erkaklarning bel kiyimi, yahni ishtoni, "*payjoma*" ikki poy va rombsimon og'dan iborat bo'lgandi. Ishtonning tizzasidan tepa tomoni keng bo'lgan, pasti esa yopishib turardi. Ishtonning tepa tomoni uzunroq bo'lgani uchun unda bilaguzuk kabi ko'ndalang taxlamalari hosil bo'lardi, shu sababdan uning nomi "*churidara*" ("*churi*"-bilaguzuk) deb atalardi. Ishton ko'pincha oq rangli ip gazmlamadan tikilardi.

Eng ko'p tarqalgan erkaklarning yelka kiyimi — "*kurta*"— ip gazlamadan tikilardi. Ko'ylak yaxlit bichilgan stan, yon qo'shimchalardan, alohida bichilgan yeng va hishtakdan iborat edi. Tik yoqa o'miziga planka tikilardi, yoqasi esa yo'q edi.

XIX asrda inglizlar hukmdorligi davrida mahalliy kiyimga yana bir necha o'zgarish kiritildi. Ingliz harbiy kiyimi hind kiyimi bilan aralashgandi. "*Syurtuk*" va "*pilotka*" XX asr erkaklari milliy kiyimiga aylandi. Ammo bel kiyimi dxoti bo'yicha qoldi. Ayollarning kiyimi o'zgarmasdan, burungi holida qoldi.

Bezakar hindlar kiyimida hozirgacha, ayniqsa ayollarda, muhim rolg' o'ynaydi. Ular faqat bezak belgisi emas, balki ko'proq ijtimoiy rolg' o'ynaydi. Hindistonda bezak taqmagan bironta ham ayol yo'q (bevalardan tashqari). O'rta va past tabaqali ayollar barcha taqinchoqlarini doimo taqib yurishardi. Zargarlik buyumlar xilma-xil bo'lgan: ziraklar, uzuklar, marjonlar, bilakuzuklar, to'qalar, kamarlar, sochiga va peshonasiga taqadigan taqinchoqlar va boshqalar. Ular chig'anoqdan, fil suyagidan, marjondan, marvariddan, donlardan, nozik, fayans, rangli shisha va oynachalardan qilinardi.

Hindlar kostyumida kosmetika (bo'yanish) keng qo'llanilardi. Ular yuzlarini, qo'llarini, oyoqlarini turli ranglarga bo'yashardi.

Oyoq kiyimlari: charm yoki yog'ochdan ishlangan shippaklar, qishda somondan to'qilgan tufli va namat yoki charmdan qilingan etik. Hindlar uyga kirganda oyoq kiyimini yechib kirishardi (musulmonlardan o'tgan odat).

Topshiriqlar:

1. Hind erkaklari kostyumini esskizlarini ishlash.
2. Hind ayollari kostyumini esskizlarini ishlash.
3. Qadimgi va hozirgi zamonaviy hind kiyimlarini solishtiring.

Nazorat savollari

1. Qadimiy Hindistonning ijtimoiy-iqtisodiy tuzumi qanday bo'lgan?
2. Hind xalqlarining taqdiri va dinlari qanday bo'lgan?
3. Qadimiy Hindistonda erkaklar kostyumi qanday bo'lgan?
4. Qadimiy Hindistonda ayollar kostyumi qanday bo'lgan?
5. Qadimiy hind kostyumining qanday turlarini bilasiz?
6. Ilk o'rta asr kostyumlari qanday bo'lgan?
7. Boburiylar davrida hind kostyumida qanday o'zgarishlar bo'lgan?
8. XIX asrda hind kostyumida qanday o'zgarishlar bo'lgan?
9. Hind kostyumida qanday gazlamalar ishlatilgan?
10. Hind kostyumida taqinchoqlar va pardozning roli qanday bo'lgan?

13-Amaliy ish

Mavzu: O'RTA OSIYO ANTIK KOSTYUMI

Ishdan maqsad: Qadimgi O'rta osiyo davlati tarixi, madaniyati, san'ati, antik kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Miloddan avvalgi 2-ming yillikning oxiri – 1-ming yillikning boshlarida O'rta Osiyoda yirik quldorlik davlatlari Baqtriya. So'g'd va Xorazm paydo bo'lgandi.

O'rta Osiyoning katta qismi miloddan avvalgi VI asrda Eron ahmoniylari, ulardan so'ng

miloddan avvalgi 329-327 yillarda Iskandar Zulqarnayn qo'shinlari bosib olishi ham bu yerda quldorlikning yanada rivojlanishiga ta'sir etgan. Miloddan avvalgi III asr o'rtalarida O'rta Osiyoning g'arbida yirik quldorlik davlati – Parfiya vujudga kelgan. Ko'pgina yozma manbalarga ko'ra u hatto Rim imperiyasining ham havfli raqibiga aylangan. Parfiya podshohligi inqirozga uchragandan keyin O'rta Osiyoning g'arbiy viloyatlari asosan Eron sosoniylari qo'liga o'tdi. IV-V asrlarda Baqtriya va Sug'diyonada esa Eftalitlar davlati paydo bo'ldi. Shu davrga taalluqli rasmlarda va haykallarda yer va unumdorlik xudosi Anaxita otliqlar, hayvonlar, hayoliy maxluqlar shakl-shamoyillarini ko'ramiz. Afrosiyob topilmalari orasida chakmon, uzun qo'njli etik, uchli bosh kiyim kiygan, bo'yniga qimmatbaho mahdanlardan bezaklar osib olgan haykalchalar diqqatimizni tortadi.

Buyuk yunon muarrixlari Gerodot, Kvint, Kursiy Ruf, Plutarx, Pompey Torg, Aristotelg' kabilar O'rta Osiyo xalqlari haqida ajoyib tarix bitganlar. Yunon muarrixi Pompey Torg O'rta Osiyo xalqlari haqida gapirib, «Qadimiylkda ular misrliklar bilan bahslashardilar», deb yozgan.

O'rta Osiyoning moddiy va ma'naviy madaniyatiga oramiy, yunon, forsiy madaniyati beqiyos ta'sir ko'rsatgan. Asrlar mobaynida madaniyat va san'at nihoyatda rivojlangan. Amaliy san'at keng taraqqiy etgan. Zeb-ziynat buyumlari, mehnat va jang qurollari va mato to'qish rivojlangandi.

Qadimiy O'rta Osiyo san'at yodgorliklari antik davri kiyimlarining turlari bilan tanishishga boy imkoniyat beradi. Yunon muarrixi Gerodotning mahlumoti bo'yicha, hamma qabiladagi odamlar, hattoki erkaklar ham, kiyimsiz yurishni uyatli deb hisoblashardi.

Ayollar kostyumi. Ayollar kostyumi yunonsimon, skifsimon va hindsimon bo'lgandi. Ular ichki va ustki: yelka, bel, bosh va oyoq kiyimlardan iborat edi. Ayollar ko'ylagining ikki turi uchrardi. Birinchisi – tunikasimon bichimli, ko'kragi tagida va belida belbog' bilan bog'langan to'g'ri kuylak edi. Uning yoqa o'mizi dumaloq bo'lgan, oldi esa tomchisimon kesimli edi. Kuylakning ikkinchi turi yunon xitoniga o'xshash edi: bo'y baravar mato parchasini yelkada to'g'nog'ich bilan biriktirishardi, etagini, yon burchaklarini tugunga bog'lab qo'yishardi (antik yunon xitonlarda esa etagi erkin tushib drapirovkalanardi). Bu ko'ylak belida yoki ko'kraging tagidan belbog' bilan bog'lanardi. Ustki kiyimlari skifsimon kaftanlar va yopinchoqlar bo'lgan. Kaftan bichimi tunikasimon bo'lgan, shakli to'g'ri yoki gavdaga yopishib turgan. Tor yengi uzun edi, bahzan, ko'ndalang taxlamalilari ham uchrardi. Kaftanlar tik yoki diagonal yo'nalishda qavilardi. Yoqa o'mizi va oldi to'qilgan tasma bilan bezatilgandi. Ko'ylak va kaftan ustidan yopinchoq kiyishardi. Ular bo'y baravar to'g'ri to'rtburchak matodan qilinib, yelkaga tashlanardi, old uchlari esa to'g'nog'ich bilan biriktirilardi.

Bel kiyimi – uzun, etakka kirgizilgan ishtonlar edi. Ular ko'ylakning tagidan ko'rinishi mumkin edi.

Bosh kiyimlari konussimon namatdan qilingan qalpoqlar, yumshoq yassi shapkalar, sellasimon, tojsimon bosh kiyimlar va yopinchoqlar bo'lgan.

Soch turmaklari murakkab va xilma-xil bo'lgan. O'rilgan sochlar turli usulda turmaklangandi.

Bezak taqinchoqlar: tojlar, ziraklar, tillaqoshlar, grivnalar va boshqalar bo'lgan.

Oyoq kiyimlari yumshoq etik edi, gohida, qo'njining tepa qismi qaytarilishi mumkin edi.

Buddizm turidagi kiyimlar quyidagilardan iborat edi:

-gavdaga yopishib turadigan yoki ser drapirovkalanagan ko'ylak; ustidan tugma va naqshli tasma bilan bezatilgan uzun ko'ndalang taxlamli yengli kuylak yoki kaftan va yana ustidan kiyilgan yengsiz ko'ylak. Ustki kiyimi yopinchoq. Bosh kiyimi – yumshoq, bir uchi yelkaga tashlanadigan ro'mol. Bezaklari: bo'ynida grivnalar, bilakuzuklar, peshona osilchoqlari, tillaqoshlar, og'ir ziraklar va marjonlar bo'lgan;

-tunikasimon, tor, uzun, ko'ndalang taxlamli yengli ko'ylak, ustidan beli bog'langan xitonlar yopinchoqqa o'ralgan edilar; drapirovkalanagan ishtonlar bo'ksada keng yumshoq belbog' yordamida mahkamlangandi.

-soch turmaklari har xil va murakkab bo'lgan: yuzining aylanasiiga joylashgan o'rilgan sochlar yoki jingalaklar.

Erkaklar kostyumi. Ularning kiyimi ham yelka va bel, ustki va ichki kiyimlardan iborat.

Elka kiyimi ichki ko'ylak va ustidan kiyiladigan kaftandan iborat. Ularining bichimi tunikasimon, shakli to'g'ri edi. Kiyim gavgaga sal yopishib turardi. Uzunligi bo'ksadan pastroq yoki tizzagacha edi. Uzun yengi tor yoki ko'ndalang taxlamali bo'lgan. Belga belbog' bog'lashardi. Bel kiyimi tor yoki ko'ndalang taxlamli ishtonlardan iborat edi. Bosh kiyimlari yassi yoki konussimon qalpoqlar bo'lgan. Oyoq kiyimlari esa yumshoq, tepasi qaytarilgan etiklar edi.

Shunday qilib, O'rta Osiyo antik kostyumiga skiflar, ellinlar va hindlarning ta'siri bo'lgan. Ammo O'rta Osiyoliklarning kiyimlarining shaklida, kiyinish odatlarida, kiyim turlarida mahalliy odatlariga oid xususiyatlari mavjud bo'lgan va u juda keng, boy tarixga ega edi.

Topshiriq:

1. O'rta Osiyo antik davrda erkeklar kostyumi eskizini ishlash.
2. O'rta Osiyo antik davrda ayollar kostyumi eskizini ishlash.

Adabiyotlar: [1] 243-249 b.

Nazorat savollari

1. O'rta Osiyoda qanday davlatlar bo'lgan?
2. O'rta Osiyo xalqlarining antik davrdagi tarixiy taqdiri qanday bo'lgan?
3. O'rta Osiyo xalqlarining turmush tarzi va dinlariga nimalar ta'sir etgan?
4. Ayollar kostyumi turlari qanday bo'lgan?
5. Erkekklr kostyumi turlari qanday bo'lgan?
6. O'rta Osiyo xalqlarining kostyumida buddizmning ta'siri qanday aks etgan?

14-Amaliy ish (2 soat)

Mavzu: ILK O'RTA ASR O'RTA OSIYO KOSTYUMI KOSTYUMI

Ishdan maqsad: Ilk O'rta asr O'rta osiyo davlati tarixi, madaniyati, san'ati, kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

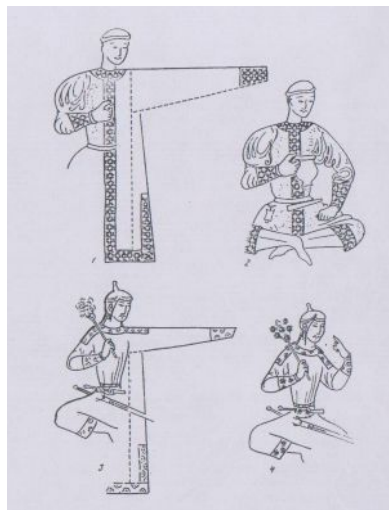
Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

O'zbekiston hududida quldorlik munosabatlarining ilk feodal munosabatlariga o'sib o'tishi uchun zarur shart-sharoitlarning yetilishi III-IV asrlarga to'g'ri keladi. VI - IX asrlar davomida ilk feodal jamiyati bu hududda uzil-kesil qaror topdi.

V-asrlarda O'rta Osiyo va Kozog'iston hududini ishg'ol etib, o'z davlatini vujudga keltirgan xunn qabilalaridan iborat eftalitlar hukmronligi davrida feodal munosabatlari ancha rivoj topadi. Eftalitlar bilan Eron sosoniylari uzoq vaqt urush olib boradilar. Eftalitlar zarb etgan tangalar savdo-sotiq muomalasida muhim rolg' o'ynaydi. Ular mahalliy aholi bilan tobora aralashib, o'troq hayot kechira boshladilar. Bu davrda bir qator shaharlar bunyod bo'lib, shinam uy-joylar va ibodatxonalar qad ko'taradi.

VI- asrda hozirgi Oltoy o'lkasi hududida ko'chmanchi turk qabilalarining birlashuvi natijasida turk xoqonligi tashkil topdi. Turk xoqonligi hukmdorlik ta'sirining o'sib borishi O'rta Osiyo xalqlarining keyingi tarixiy taqdirida alohida o'rin tutadi. Turk xoqonligi savdo-sotiq ishlarini jonlantirdi, G'arbiy Osiyo, Eron va O'rta Osiyodan boshqa davlatlarga, Xitoyga boradigan savdo karvonlarini, «Ipak yo'li»ni osoyishta bo'lishini tahminlashga ham katta ehtibor berdi. Buning yorqin ifodasi shuki, bu davrda bunyod etilgan va obod bo'lgan shaharlar va aholi yashash joylari asosan karvon yullari bo'yiga qurilgan.

VII- asr boshlarida Arabiston ijtimoiy-siyosiy kuchlari Yangi din – islom g'oyasi bayrog'i ostida qisqa muddat ichida o'z mavqelarini mustahkamladilar. Butun Arabiston, Old Osiyo, Eron hududlari arablar tomonidan bosib olinib, u yerlardagi xalqlar majburan islom diniga bo'sundirildi.

VIII - asr boshlaridan ehtiboran arablarining asosiy diqqati O'rta Osiyo yerlariga qaratildi va bu yerlarni ishg'ol qildilar.

O'rta Osiyoga islom dinining yoyilishi hamda u bilan bog'liq bo'lgan diniy rasm-rusmlar, shariat va tariqat qonun-qoidolari, aqidalarning tarkib topib borishi, mahalliy xalq namoyondalari uchun muayyan ijobiy rolg' o'ynadi.

O'rta Osiyoga bostirib kelgan arablar bu yerda o'zlariga qaraganda ancha yuqori darajada bo'lgan moddiy va ma'naviy madaniyatga, yuqori turmush darajasiga duch keldilar. Tarixiy va arxeologik ma'lumotlar So'g'diyona, Baktriyaning yuksak darajadagi o'ziga xos madaniyati, san'ati xaqida guvohlik beradi. Afrosiyob, Varaxsha, Panjikentdagi qazilmalardan topilgan san'at buyumlari O'rta Osiyo xalqlari qadimgi va ilk O'rta asr madaniyatining naqadar boyligidan darak beradi. Saroy va ibodatxona, turar-joy binolari, devorlardagi naqshu-nigoralar, shohona bazmu-jamshidlar, raqslar, piyoda va otlik jangchilarning savashlari manzaralaridan ayrim sahnalar, odamlarning xaykalchalari, odam va hayvonlar surati tushirilgan yog'och o'ymakorligi buyumlari, Mug' tog'i va Afrosiyobda topilgan so'g'd yozuvlari O'rta Osiyo kostyum tarixini o'rganishga yangi yo'l ochdi.

Ilk O'rta asr rassomchilik uslubi nozik kompozitsiyasi dinamik kuchlarga to'la, qatnashuvchilarning harakatlari va holatlari plastiklik, odamlarning siymolari imkon boricha tipiklashtirilgan bo'lgan. Devoriy tasvir va koroplastika san'ati O'rta Osiyo matolari va kostyumi to'g'risida boy ma'lumot beradi. Naqshlari to'qima, bosma yoki tuguncha usulida qilinardi. Naqshda asosan geometrik, o'simlik, hayvoniy, fantastik va karta mavzulari uchrardi. Naksh kompozitsiyasi ikki, uch yoki to'rt rangli bo'lgan. Rang gammasi yashil, qizil, sariq, oq, qora edi.

O'rta Osiyo gazmol markazlarida «*zandanachi*» kabi ko'k rangli ipak va boshqa matolarning ishlab chiqarilishi yopishtirma yassi, g'ilof kiyimlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Ilk O'rta asr kostyumida o'z manbalari bor edi. Kushon, eftalit, sasoniy, turk, hind, eron ta'sirlari bilan mahalliy meros mahlum darajada umumiy uslub yaratgandi.

5 asr erkaklari kuchli, baqaloq, yumaloq yuzli, bodomsimon ko'zli, kalta qirqilgan sochli, soqolsiz tasvirlangan. Ularning kiyimi otga minib yurishga mos bo'lib, quyidagilardan iborat edi: kalta kaftan va ko'ylaklar, keng ishtonlar va baland qo'njli etiklar. yelka kiyimida trapesiya shaklli tunikasimon bichim yon qiyiqlar yordamida hosil qilinardi. Ishton bichimi uch bo'lakdan, yahni ikkita pocha va bitta og'dan iborat edi.

Etnik differensiasiyasi ham belgilanardi: eftalitlar kostyumiga oldi ochiq bir tomonlama qaytarmali, tunikasimon bichilgan, bilagida toraytirilgan uzun yengli va etagida yon kesiklari qilingan kaftan kirardi. Ishtonlari pochasi va boldirgacha yon choki boshqa rangli mato hoshiyasi bilan bezatilgan.

Bu davrda ideal ayol gavdasini mag'rur tutardi. Ayollarning kiyimi erkaklar kiyimi komplektiga o'xshash edi: ko'ylaklar, kaftanlar, bir tomonlama qaytarmali yopinchoqlar va ishtonlar edi. Ulardan tashqari shleyfli uzun ko'ylak, kofta-yubka va po'stinlar kiyishar edi. Ustki kiyimlarning uzunligi tizzagacha bo'lgandi. yelka kiyimning yoqasi, etagi, oldi, yengining uchi boshqa rangli matodan qilingan hoshiya bilan bezatilgan.

6-7 asrlarda erkaklarning estetik ideali o'zgargandi. Qo'pol kuch o'rniga aql va noziklik kelgandi. Qad-qomati kelishgan va ayollarga xushmuomalali bo'lgan kishi shu davrda mard, deb hisoblanar edi. Ideal erkakning beli ingichka uzunroq, qo'li ingichka bilaguzuk va uzuk bilan bezatilgan bo'lishi kerak edi.

Erkaklar kostyumida avvalgi davrning kiyimlari qatorida ikki tomonlama qaytarmali turk kaftanlari keng tarqalgandi. Kaftan gavdaga yopishib turar edi, uzunligi esa bo'ksagacha bo'lib, yon kesimi bo'lmagandi. Dekorativ mato bilan faqat yoqasi va yeng uchi bezatilardi. Ustki kiyim- yopinchiq ham ikki tomonlama qaytarmali bo'lgan. Bu davrda etiklar ham nozik bo'lgan.

6-7 asrlarda ayollarning estetik timsoli xam o'zgargandi. Endi u beli ingichka, yuzi nozik ayol edi. Kiyimning yangi chegaralari, yangi plastik siymosini yaratgandi. Kosmetika bunga katta yordam berdi. Ayollarning kiyimi erkaklar kiyimi komplektiga o'xshash edi. Ulardan tashqari, ayollar kiyimi ansamblida nimchalar, koftalar, to'g'ri bichimli yubkalar va uzun ko'ylaklar uchragandi.

7 asrning oxiri – 8 asrning boshlarida O'rta Osiyo xalqlari kostyumining bichimi murakkablashgan. Kiyimlarning uzunligi endi tizzadan pastda joylashgan. Tunikasimon bichim ham o'zgargan: yenglari yelkadan sal pastroq tikilardi va yelka choklari dekorativ mato bilan bezatilgandi.

Erkaklar va ayollar kostyumida taqinchoqlar muhim rol o'ynagan. Ular shaxsning ijtimoiy holini ko'rsatardi. Ayol va erkaklar zirak, qo'l va oyoq bilaguzuklarini, marjonlarni, ko'krak osilchoqlarni va kamarlarni taqishardi. Toharistonda fakat erkak va ayol xizmatchilar belbog' kiyishardi, aslzoda ayollar esa belini bog'lamasdi.

Topsshiriq:

1. Ilk o'rta asr O'rta osiyo erkaklar kostyumi eskizini ishlash.
2. Ilk o'rta asr O'rta osiyo ayollar kostyumi eskizini ishlash.

Nazorat savollari

1. Ilk o'rta asr davrining badiiy uslubi va dinlari qanday bo'lgan?
2. Ilk o'rta asr davrining erkaklar kostyumi turlari qanday bo'lgan?
3. Ilk o'rta asr davrining ayollar kostyumi turlari qanday bo'lgan?
4. Kostyumning bichimi va bezagi qanday bo'lgan?
5. Kostyumda qanday matolar qo'llanilgan?

15 – AMALIY ISH

Mavzu: O'zbek tarixiy kostyumi eskizlarini ishlash va maket-nusxalarini tayyorlash.

Ishdan maqsad Kech o'rta asr O'rta Osiyo kostyumi. XIX—XX asr o'zbek kostyumi. tarixi, madaniyati, san'ati, kostyum shakllari, ulardagi naqsh ramzlari hamda ijtimoiy belgilari bilan tanishish

Kerakli asbob uskuna va jixozlar, materiallar:

Qog'oz, qalam, bo'yoq va mo'yqalamlar, gazlama bo'laklari, igna, ip, elim, qaychi, karton rangli qog'ozlar.

Nazariy qism:

Erkaklar libosi ustki va ichki, elka va bel kiyimlardan iborat edi.

Ustki elka kiyimlari turli chopon va chakmonlardan iborat bo'lgan. Eng keng tarqalgan kiyim - oldi ochiq chopon edi. Ularning bichimi bir xil - tunikasimon - bo'lib, detallari, bezagi, matosi va kiyish usuli bilan farqlanardi. Oldi ochiq kiyimlar kalta va uzun engli yoki engsiz bo'lardi. Ular tunikasimon bichimli bo'lgan holda, orqa bo'lagining o'rtasida yoqa o'mizidan beligacha vitachka qilinardi va shuning yordamida kiyim gavdaga yopishib turardi. Odam harakatiga qulay bo'lishi uchun yon choklarining pastida kesik koldirilardi. CHoponlar qaytarma va tik yoqali yoki yoqasiz bo'lardi. YOqalar va kaytarmalar boshqa rangli matodan qilinardi. Aslzodalarning kiyimida mo'yna yoqalar ham uchrardi. YOqalarning shakli asosan trapetsiyasimon bo'lgan. Odatda yoqalar qora rangli qilinardi, Buxoroda esa XVI asrda zarbof kashta tikilardi.

CHoponlar astarli edi. Astarining matosi va uning rangi boshqa bo'lardi. Mo'yna astarli, mo'yna shol yoqali, bo'yi va engi juda uzun *chopon "faradji"* deb atalardi. Uning engida qo'lini chiqazish uchun kesik qilinardi.

Ko'pincha choponlar izma va tugmalar yoki bog'ichlar yordamida tugmalanardi. Tugmalar asosan boylarning kiyimida uchragan. Tugmalar bu kiyim turida XIX asrda yo'qolgandi.

Aslzodalarning oldi ochiq kiyimining antiqa bezagi naqshli kashta bo'lgan. U asosan elkasida, old va orqa tomonida qilingan. Bu bezakni xitoy kiyimidan mo'g'ullar O'rta Osiyoga olib kelgan deb hisoblashadi. SHu davr boylarining kiyimida kashta bo'lishi shart edi, chunki kiyimlar sidirg'a matodan qilinardi.

Uzun engli choponning eni va uzunligi, kiyish usuli shaxsning ijtimoiy tabaqasi va mutaxassisligi bilan borliq edi. Mansabdor aslzodalar choponi deyarli uzun emas edi; aqliy mexnat bilan shug'ullanganlar esa choponni elkasiga tashlab yurishardi. Dehqonlar, hunarmandlar va askarlar uzunligi tizzagacha yoki undan pastroq, bo'lgan, tor, uzunligi bilagigacha engli chopon kiygandi. Ishlagan paytda ular oldi ochiq kiyimlarining barcha turlarini old etagini belboqqa qistirishardi, englari esa shimarilar edi yoki bir yoki ikki elkasidan tushirib ko'yilardi. Ayniqsa, uzun engli choponlar erkin va har xil holatda kiyilgan: hamma tugmalarga yoki bir-ikkisigina tugmalanardi; oldini ochib tugmalamasdan yoki elkaga tashlab yurishgan. Dam olgan paytda bitta qo'lga kiyib, elkaga tashlab yurishgan.

Uzun engli choponlar, ko'pincha, belbog'siz kiyilardi. Ishlagan paytda va dafn marosimida belbog'ni albatta bog'lashardi.

Kalta engli chopon "koba"ning bir necha turi uchragan. Eng uzunligi bilagining o'rtasigacha bo'lsa, choponning etagi kengaytirilib, ziyiga qavilgan mag'iz qilishardi. XV asrda shu turdagi choponda belidan pastgacha ikki yon kesim bo'lgan va ba'zan, orqasida ham kesim uchrardi. Keyinroq orqa kesim kiyimlarda qilinmaydigan bo'ldi.

Koba uzun engli *joma* yoki faradjiga nisbatan kaltaroq edi. Uning uzunligi tizzagacha yoki boldirning o'rtasigacha bo'lgan, ba'zan, qariyalar, aslzodalar va saroy xizmatkorlarida uzunroqlari ham uchragandi.

CHoponlar trapetsiyasimon qaytarma yoqali va oldi qaytarmali edi. Ular boshqa rangli matodan qilinardi.

Bu davrda mo'g'ullar olib kelgan engsiz, keng elkali choponlar ham bo'lgan. O'ziga xos oldi ochiq kiyimning turi - *asimmetrik tugmalanadigan chopon "jubba"* bo'lgan. Bu kiyim aslzodalarda, askarlarda, ko'chmanchilarda va ba'zan shaharliklarda uchrardi. Ushbu kiyim turi ko'chmanchilar, mo'g'ul va turk odatlari bilan bog'liq. SHunga e'tibor berish kerakki, turklarning kiyimi o'ngdan chapga, mo'g'ullarniki esa - chapdan o'ngga o'raladi.

Ayollar kostyumi. Miniaturadagi tasvirlarga ko'ra ayol kostyumining nomlari, turlari, shakli, bichimi, bezagi erkaklarnikiga o'xshash bo'lgan.

Ichki kiyim tunikasimon bichimli, uzun engli, oq ko'ylak «kurta» edi. Uning yoqa o'mizi gorizontall yoki chuqur vertikal bo'lgan. Bu ko'ylakning orqa va yon choklari bo'lgan.

Ichki kuylak ustidan boshqa rangli, tunikasimon bichimli ko'ylak «*piroxan*»ni kiyishgan. Piroxan uzun yoki kalta engli bo'lib, ichki ko'ylagidan kaltaroq (tizzagacha) edi va beliga yopishib turardi.

Ichki bel kiyimi *ishton "ezor"* bo'lgan. Uning uzunligi to'pig'igacha bo'lib, ba'zan, etik yoki mahsining ichiga kirgizilardi.

Ayollarning ustki kiyimi joma, koba, faradji, mursak, yopinchoq va kaltachadan iborat edi. Ko'ylaklar ustidan oldi ochiq kiyim kobani kiyishgan. Uning engi uzun (qo'lidan uzunroq) yoki kalta (tirsagigacha) bo'lardi.

CHopon joma ob-havodan saqlardi. Ipak yoki kimxobdan qilingan, uzunligi ergacha, juda uzun engli (etagitgacha) bashang chopon faradjini tantanali marosimlarga kiyishgandi. Uni elkasiga tashlab yurishardi yoki bitta qo'lga kiyib, elkaga tashlashardi.

Ulardan tashqari miniatyuralarda ustki kiyim sifatida kalta, oldi ochiq, uzun yoki kalta engli kiyim "*kaltacha*" tasvirlangan.

Koba, joma, faradji va kaltachaning astari boshqa rangli matodan qilinardi. Aslzodalar ustki kiyimining astari ipakdan, faradjida esa - olmaxon, tulki va suvsar mo'ynasidan qilinardi.

Erkaklarnikiga nisbatan ayollar kiyimi tanaga yopishib turgani bilan (yon va o'rta choklari yordamida), kiyim turlari, bosh kiyimlari va zargarlik buyumlari bilan farqlanar edi.

Ijtimoiy farqlar baravar kiyilgan kiyimlar soni bilan va qo'llangan matolar bilan belgilanardi.

Erkaklarda yo'q, ayollarning o'ziga xos ustki choponi - "*mursak*" (*munisak*) edi. Uning old yoqa o'mizi chuqur qilinardi; qo'ltig'ining ostida yonlari ser burmalanardi, englari keng edi, bichimi tunikasimon bo'lgan. SHunday choponni O'rta Osiyoda XIX asrgacha kiyishgan, XX asrda esa u dafn marosimiga kiyiladigan kiyimga aylandi. Miniatyuralarda mursak kobani ustidan kiyilgan.

Ayollarning o'ziga xos kiyimlarining ikkinchi turi yopinchoqlar va paranjilar bo'lgan.

Ko'cha kiyimi sifatida ayollar yopinchoq kiyishgan. U keng, to'g'ri to'rtburchak shaklli matodan qilinib, gavadani berkitardi. YOpinchoqni boshga yoki elkaga tashlab yurishgan, uchlarini esa qo'l bilan ushlab turishgan. YUzi ochiq qolar, ammo kerakli paytda yuzni ko'zgacha berkitishar edi. SHunday yopinchoqlar noqulay bo'lganligi uchun ayollar ko'chaga chiqqanda boshga choponni tashlab yuradigan bo'lishdi. XVI asrning oxirida - XVII asrning boshida miniatyurada shunday yopinchoqlar tasvirlangan. CHoponni shu usulda kiyganda, englari erkin osilib turar yoki bir qo'lga kiyilardi.

XVII asrning ikkinchi yarmida miniatyura tasvirlarida *paranji* tasvirlangan. U yuqorida ta'riflangan chopon faradji edi, ammo paranjida uzunligi ko'krakgacha tushadigan ot qilidan yasalgan to'r "*chashmband*" bo'lib, u bilan ayolning yuzi berkitilgandi.

O'rta Osiyo ayollari kiyimining beli bog'lanmasdi.

Bu davrda ayollarning kiyimiga hind, mo'g'ul, eron, xitoy kiyimlarining ta'siri liboslar turida, qo'llangan matolarida va bezaklarida sezilardi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida O'zbekiston to'kimachilik san'ati va dekorativ amaliy san'ati ham keng rivojlangan edi. An'anaviy o'zbek shoyilari (*kaunas, shoyi, xonatlas*), nimshoyilar (*beqasam, banoras, parpasha, adras*) Buxoro, Samarkand, Namangan va boshqa shaharlarda ishlab chiqarilardi. O'rta Osiyo aslzodalari shu gazmollardan kiyim kiyishardi. Kambag'al aholining kiyimi asosan ip matolardan (*bo'z, olacha, susi, janda*) bo'lardi.

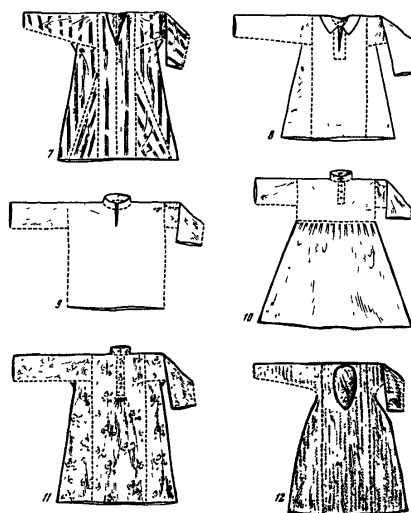
O'rta Osiyoni chor Rossiyasi bosib olgandan keyin fabrikalarda ishlab chikarilgan matolar (*chit, satin va boshqalar*) keng tarkalgandi. Aslzodalar kiyimida Frantsiya va Rossiyada ishlab chiqarilgan naqshli shoyi gazmollar — *baxmallar, kimxoblar, kundalar, farangilar* va *atlaslar* qo'llanardi. Ulardan tashqari, jun matosi *movut* ham erkaklar ust kiyimida ko'p ishlatilgan.

Ayollar kiyimi. Qadimdan ayollarning an'anaviy ichki kiyimi tunikasimon ko'ylak va lozimdan iborat edi. Ko'ylakning shakli to'g'ri, ba'zan etagi kengaygan bo'lib, uzunligi to'piqqacha edi. Qizlar ko'ylagida yoqa o'mizi ko'ndalang qilinib, chetlari boshqa rangdagi mato

yoki tasma bilan tikib chiqilardi. Turmushga chiqqan ayollar esa vertikal kesimli ko'ylak kiyishardi. Kesim ko'kragini o'rtasidan uzunligi taxminan 25 sm qilinib, tasmalar bilan bog'lanar edi.

YOqa o'mizi bu erlarda juda uzun qilinardi, ko'ylaklar juda keng, uning englari esa g'oyat keng va uzun. Turkiston o'lkasida odatda vertikal qirqimli qopqoq bilan berkitilgan yoqa o'mizi, baland tik yoqa kirib kela boshladi. Bu yoqani "it yoqa", "no'goy yoq,a", zarafshon vodiysida "qozoqi yoqa" deb atashardi.

YOsh ayollar birinchi farzand tug'ilganicha uchlari yuqoriga qaragan ko'pgina uchburchak ko'rinishda "tishchalar" yoki plissirovka par-para bilan bezalgan tik yoqali ko'ylaklarni kiyishgan. SHunday tik yoqa o'zbek va tojik ayollarning ko'ylaklari uchun xos edi.

XIX asrning oxirlarida qirqilgan koketkali ko'ylak — *ko'krakburma ko'ylak* paydo bo'ldi. Bu ko'ylak asr davomida tunikasimon bichimning rivojlanishi natijasida kelib chiqdi. Ko'ylak ser burmalangan gavda qismi, elkasi qiya bichilgan koketka, o'tkazma eng va yoqa kislardan iborat edi. Ushbu ko'ylak keyinchalik ayollar garderobida barqaror o'nashib, ayollar milliy kostyumining asosi bo'lib koldi.

SHular qatorida, tunikasimon bichimli, tik yoqali va englari manjetli ko'ylaklar ham keng tarqalgandi. Katta yoshdagi ayollar vertikal kesimli yoki plissirovkasiz tik yoqali ko'ylaklarni kiyishda davom etishgan.

SHu davrda uzun, uchi tor engli ko'ylaklarni kiyishgan, ularga tirsak va bilak orasida ingichka, kashtalangan tasmalar tikishgan. Ilgarilari bu tasma o'rtasida kesim qirqilib, undan ishlagan paytlarida ko'llarini chiqarib qo'yar edilar, eng uchini esa shimarib ko'yishardi. Bunday ko'ylaklar asosan Xorazmda qayd etilgan. hozirgi paytda kashtalangan tasma tikilib, kesim qilinmaydi, u dekorativ bezagi bo'lib kolgan.

Uy ichida bitta va sovuq kunlarda ikkita ko'ylak kiyilardi. Bayram kunlari aholining taniqli, boy tabaqalaridan bo'lgan ayollar ustma-ust uchta ko'ylakni kiyishardi. Bunda uchala ko'ylakning englari bir xil kenglikda, lekin kar xil uzunlikda bo'lib, birinma ketin biri ko'rinib turardi, eng uchlari esa kashta bilan tikib chiqilgandi. Agarda yana ham boyliklarini ko'rsatmoqchi bo'lsalar, o'zlari bilan bir necha ko'ylakni olib, mexmonga kelgandan so'ng, vaqti-vaqti bilan almashtirishar edilar. Buxoro va Samarqandda badavlat odamlar orasida ko'ylaklarning soni ettitagacha etardi. Kiyimning seroblighi bilan libosning egasi boyligini ko'rsatishni hohlardi. Buni faqat yosh kelinlar to'ylaridan keyingi kunlarda kiyishar edi.

Ba'zan, ustki ko'ylak ostidan ichki ko'ylak kiyishgan. Ular oq ip matodan qilinardi. Ko'ylaklarning uzunligi turlicha bo'lgan. Keksa ayollar uzunligi ergacha etadigan, yoshlar — kaltaroq ko'ylaklarni kiyishardi. Xorazmda qizlar va yosh ayollar ola chipor matodan tikilgan ko'ylaklarni tikishardi.

O'tgan asrning oxirida ayollar ko'ylaklari ola chipor chitlardan, o'ziga to'q oilalarda esa qizil shoyidan tikilardi, qirq yoshlardagi ayollar odmiroq, ya'ni ko'k, zangori, yashil, binafsha rangdagi ko'ylaklarni ma'qul ko'rishardi. Keksa ayollar mahalliy ishlab chiqarilgan oq ip gazlama — bo'z yoki yashil qora mayda xolli va gulli chitdan tikilgan ko'ylaklarni kiyishardi. Boy oilalarda kelinning nikoh ko'ylagi mahalliy ishlab chiqarilgan yoki Qo'qon, Buxorodan yoki O'rta Osiyoning boshqa shoyi to'quv markazlaridan keltirilgan shoyilardan tikilardi. Ba'zan, mablag'i etishmagan oilalarda esa chopon ostidan ko'rinmaydigan ko'ylak bo'laklari boshqa, arzonroq mato, masalan, chitdan qilinardi.

Ayollar kostyumining ikkinchi asosiy qismi — *lozim*. Lozim beldan yuqori qismida o'tkazilgan ishtonbog' yordamida ushlab turiladi. Odatda lozimlarni ikki xil matodan: pastki qismini, ya'ni ko'ylakdan ko'rinadigan qismini, ancha qimmat va chiroyli matolardan, yuqori kismini esa (taxminan bo'ksa o'rtasidan beligacha qismini) arzonroq va oddiyroq matodan tikilardi. Ishtonni uchi to'qilgan va kashta qilingan tor tasma "*jiyak*" bilan bezalgan, uning uchlari popukni hosil kilardi.

Paranji ayolning jussasini boshidan tovonigacha berkitib turardi, yuzini to'g'ri to'rtburchakli ot qilidan to'kilgan "*chachvon*" ("*chimbati*") bilan berkitishardi. CHachvonning chegaralari qora mato bilan tikilardi, ba'zan u zanjir kashta bilan yoki mashinada tikilgan naqsh bilan bezatilardi. CHachvonga esa ko'z tegmaslik maqsadida rangli ko'zmunchoqlarni tikib qo'yishardi.

Paranji tarixi uzun va murakkabdir. Paranji so'zi "*faradji*" so'zidan kelib chiqqan. Fors tilidan tarjima qilganda "*faradji*" so'zi ko'ylak ma'nosini bildiradi. Faradji Misrda paydo bo'lib, SHarq mamlakatlariga tarqalgan. O'rta Osiyoda SHayboniylar davrida (XVI asr) faradjini olimlar kiyishgan. Hindistonda va O'rta Osiyoda Temuriy va Bobur davrlarida faradjini olimlar, aslzodalar, davlat amaldorlari va ruhoniylar kiyishgan. Faradji so'zi ham erkak, ham ayollar kiyimini anglatardi. O'rta Osiyo paranjisining qadimgi timsoli bor. Feodal davrida vujudga kelgan bu boy kiyim yangi shakllar asosida o'zgarib turardi, ammo o'zining qadimgi negizini saqlab qolgandi. SHunday qilib, O'rta Osiyo ayollar paranjisi kadimgi faradjidan kelib chiqib, yopinchoq sifatida kiyilardi. XVI asrga kelib uzun va noqulay englari dekorativ detal bo'lib koldi, XVIII asrda esa ular asosiy vazifasini yo'qotib, haqiqiy englarga o'xshab bichilib va tikilib, orqasida birlashtirilib uzun dekorativ tasmaga aylandi.

Feodalizm so'nggi davrlarida paranjining ko'llanishi o'zgardi: u ayolni begona ko'zdan berkitishi shart edi.

CHachvon, *chimbati* (*chashm band* — ko'z uchun bog'ich)ning paydo bo'lishi dastlab paranji bilan bog'lik bo'lmagan. YUzni berkitish SHarqda XV asrda belgilangan. Ammo bu odat azaldan mavjud bo'lgan va u qadimiy mo'g'ul odatlaridan kelib chikkan.

XIX—XX asrning boshlarida chachvonlarni tayyorlash bilan ko'chmanchi lo'lilar shug'ullanar edi, qarluq o'zbek ayollari Surxondaryo viloyati o'zbeklarining jelagiga o'xshash kalta chopon kurtani boshga tashlab yurishgan.

Maxsining ustidan kavush kiyilardi. Ular charmdan qilinardi. Boylar, odatda, iroqi usulida kashtalangan maxsi va kavushni kiyishardi. Qishda O'zbekistonda yog'ochdan yasalgan boshmoq "*xakkar kavush*" va yog'och kavush kiyishgan.

Erkaklar kostyumi. Barcha yoshdagi erkaklar kiyimi tunikasimon bo'lgan. Bu erkaklar kiyimining kadimiyligini ifodalaydi. Erkaklar kiyimi ichki va ustki, bel va elka kiyimlardan iborat.

Qadimdan erkaklarning ichki ko'ylagining uzunligi tizzagacha bo'lgan, keyinroq uni bo'ksasigacha qisqartirishdi. Ko'ylakning yoqasi ikki xil bo'lgan. Farg'ona vodiysida yoqani to'g'ri to'rtburchak shaklda matoning diagonali bo'yicha qirqib, keng tomonlarini biriktirib vertikal yoqa o'miziga tikishgan. Ko'ylakning ikkinchi turida esa, yoqa o'mizi gorizontal qilinardi. Fargona vodiysida va Toshkentda uni "*mullavachcha*" deb atashardi. YOqa o'mizining chekkasi jiyak bilan tikib chiqilardi. Ko'ndalang yoqali ko'ylakni Zarafshon, Kashkadaryo, Surxondaryo, Buxoro va Xorazmda ham kiyishgan.

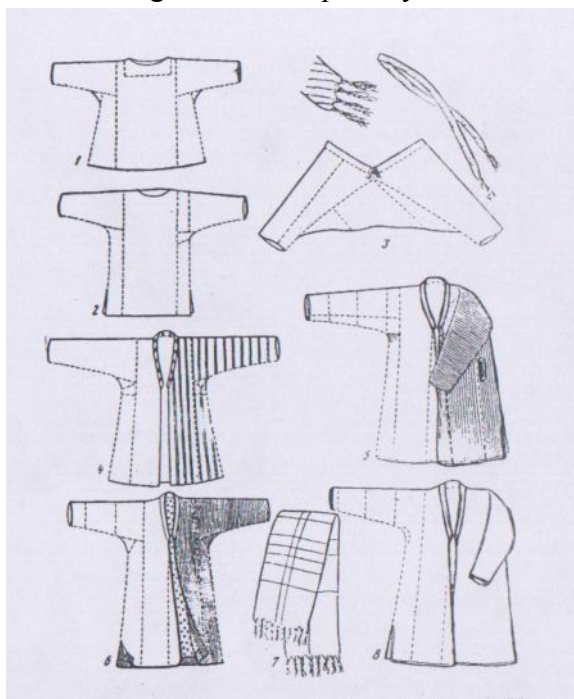
Farg'ona va Toshkent viloyatlarida ichki ko'ylak "*yaxtak*" keng tarqalgandi. Uni ip matolar (chit, bo'z) dan tikishardi. YAxtakni yoshlar va keksalar kiyishgan. Bu engil va qulay ko'ylakning oldi ochiq bo'lib, uzunligi tizzagacha yoki uzunroq edi. YOqasi zich choklar bilan qavilardi, ko'kragida bitta tugma va izmaga tugmalanardi.

Ichki bel kiyimi "*ishton*" keng bo'lgan. Uzunligi to'pig'igacha bo'lib, ishtonbog' bilan mahkamlanardi. Ishtonni ip gazlamadan tikishgan. Sovuq paytda jun yoki qalin ip gazmoldan tikilgan astarli yoki astarsiz "*shimni*" kiyishardi; chavandozlar namatdan qilingan, ovchilar — mo'yna yoki jundan qilingan astarsiz "*shalvar*" kiyishardi. Bu shalvarlar O'rta Osiyo erkaklarining kadimiy kiyimi bo'lgan.

Erkaklarning ustki kiyimi turli choponlar edi. Uni ko'ylak ustidan kiyishgan. CHoponlarning tunikasimon bichimi ikki turli bo'lgan. CHoponning birinchi turi yaxlit mato parchasidan bichilardi. To'g'ri yoki sal toraygan englari gavda qismiga, qo'ltig'iga hishtak, yonlariga qiyiq tomoni bilan uloqlar tikilardi. CHoponning ikkinchi turida gavda qismi ikki bo'lak matodan qilinardi.

Belbog'lar mahalliy matodan kvadrat shaklida qilinib kashtalanardi. Badavlat odamlar va mansabdorlar duxobadan qilingan zar uqali yoki iroqi usulda kashtalangan keng kamarni taqishgan. Kamarlarga sirlangan, qora kumush bilan ishlov berilgan yoki tagnishon qilingan katta to'kaga qadalardi.

XIX asr o'rtalaridan boshlab Rossiyadan kelgan «kamzol»ni shaharliklar kiyishgan. Bu oldi berk tugmalangan, tik yoqali, orqasida kesimi yo'q, syurtuksimon kiyim bo'lgan. Uni ko'ylak ustidan kiyishar edi. Qishda esa uning ustidan chopon kiyishardi.

XIX eng keng tarqalgan bosh kiyim *do'ppi* bo'lgan.

XX asrda kvadrat yoki yumaloq tepali do'ppilar paydo bo'ldi. Farg'ona vodiysida va Toshkentda «bodom» va «qalampir» naqshli, Qashqadaryoda tutash iroqi kashta qilingan «gilamdo'ppi», Surxondaryoda «piltaduo'zi» do'ppilarni kiyishgan. Sallani ip, nimjun yoki

dokadan qilishardi.

XX asrga qadar sallani o'spirinlar ham kiyishgan. Karilar sallasi – oq, o'rta yoshlarniki – kul rang, yoshlarniki – rang-barang bo'lgan.

Erkaklarning asosiy oyoq kiyimi maxsi, kavush bo'lgan. «Amrikon» charmdan qilingan oyoq kiyimlari kimmatbaho edi. Maxsi va kavushlar qalin charmdan qilinardi. YOzda kavushning o'zini kiyishardi. Undan tashqari erkaklar baland qo'ng'li va poshnali etik kiyishgan.

Topshiriq:

1. Kech o'rta asr O'rta Osiyo erkaklar kostyumining eskizini ishlash
2. Kech o'rta asr O'rta Osiyo ayollar kostyumining eskizini ishlash
3. XX asrga oid o'zbek erkaklar kostyumlarining eskizlarni ishlash.
4. XX asrga oid o'zbek ayollar kostyumlarining eskizlarni tayyorlash.

Nazorat savollari

1. IX – XII asrlarda O'rta Osiyoda qanday davlat vujudga keldi?
2. Ayollar kostyumi: elka kiyimlari, bel kiyimlari qanday bo'lgan?
3. Erkak kostyumi: elka kiyimlari, bel kiyimlari qanday bo'lgan?
4. O'rta Osiyoda kostyumning ijtimoiy va spetsifik belgilari va bezaklari qanday bo'lgan?
5. O'rta Osiyoda bosh kiyimlar, poyafzal, soch turmaklari qanday bo'lgan?
6. O'rta Osiyoda kostyumda ijtimoiy belgilar qanday aks etgan?
7. XIX—XX asrda tarixiy davr va badiiy uslub qanday bo'lgan?
8. Ayollarning kostyumi: kiyimlar turlari, gazlamalari va kiyilish uslublari qanday bo'lgan?
9. Erkaklar kostyumida kiyim turlari qanday bo'lgan?
10. XX asrda ustki kiyimlarning qanday turlari bo'lgan?
11. XX asrda oyoq kiyimlar qanday bo'lgan?
12. Kostyumning ijtimoiy va mahalliy belgilari, bezaklari qanday bo'lgan?

Adabiyotlar:

1. Hasanboeva G.K., CHursina V.A. «Kostyum tarixi» T.: O'zbekiston. 2002.
2. Sodiqova N.S. «O'zbek milliy kostyumlari. XIX-XX asrlar» T.: 2001.
3. Komissarjevskiy F.V. «Istoriya kostyuma» Moskva EKSMO 2005.
4. Brun V., Til'ke M. «Vseobshaya istoriya kostyuma» Moskva «Astrel» AST. Lyuks. 2005.
5. Abdullaev T.A., Xasanova S.S. «Odejda uzbekov» T.: Fan, 1978.
6. Guseynov G.M. i dr. «Kompozitsiya kostyuma» M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2003.
7. Parmon F.M. «Kompozitsiya kostyuma» M.: «Legpromizdat». 1997.
8. Kaminskaya N.M. «Istoriya kostyuma» M.: «Legkaya industriya». 1977.

